

ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗМАМИ И ЗЛОУПОТРЕБИ, И ПРЕВЕНЦИЯ СРЕЩУ ТЯХ

Студията е разработена от гл. ас. д-р Пламен Илиев – ръководител на екипа с активното участие на студентите от 4 курс, 8 семестър, спец. „Счетоводство и одит“ - Мирела Апостолова, Жени Колчакова, Християн Венев, Магдалена Павлова, Бианка Иванова, Венцислав Панчев

2020

София

Съдържание:

Увод

Глава I. Нередности и измами – определение, механизъм, индикатори	5
1.Определение за нередност и измама, механизъм, видове.....	5
2.Индикатори за измама – показатели и предупреждения	7
3.Схеми и индикатори за измами във връзка с разходи за труд и консултантски услуги.	9
4.Подкуп и корупция	13
Глава II. Отговорност за предотвратяването и откриването на измами	18
1.Отговорност на ръководството за откриването на нередности и предотвратяването на измами..	19
2.Отговорност на одитора за откриването на нередности и предотвратяването на измами	25
Глава III. Измами и злоупотреби, при финансови отчети и присвояване на активи.....	35
1.Видове грешки и нарушения оказващи въздействие върху изготвяне на финансови отчети.....	35
2.Схеми за измами и злоупотреби с материални запаси и парични средств	39
Глава IV. Данъчни измами свързани с данък върху добавената стойност – ДДС.....	41
1.Данъчни измами	41
2.Измами свързани с данък върху добавената стойност – ДДС	42
3.Противодействия на злоупотреби и измами с ДДС.....	47
Глава V. Измами и злоупотреби с обществени поръчки	51
1.Същност и принципи на обществените поръчки. Контролни органи.	51
2.Индикатори за нередности и измами в областта на обществените поръчки.....	52
3.Политики и превенции за борба с обществените поръчки	56
Глава VI. Измами и злоупотреби с европейски фондове и програми	60
1.Институции за борба с измамите	61
2.Процедури за администриране на нередности	65
3.Политики, превенция за борба с измамите	66
4.Одит на средствата от ЕС	68
Глава VII. Политики и превенции срещу измами и злоупотреби.....	71
1.Превенция и предотвратяване на измами	71
2.Развитие на етична култура	71
3.Периодична оценка на риска	72
4.Вероятност за поява	72
5.Отговорност за вътрешния контрол	73
6.Системи за вътрешен контрол	74

Заклучение

Използвана литература

Увод

Настоящата студия е разработена с участието и за нуждите на студентите от НБУ. В студията са изследвани различни методи на измами и злоупотреби, както и политики и превенции за предотвратяването им. Използвани са различни литературни източници като учебници, интернет сайтове, закони и нормативни актове.

Измамите, злоупотребите и корупцията представляват сериозна заплаха за финансовите интереси както за всяка една икономически локално активна структура, така и за глобалната икономика като цяло.

Негативният резултат от действието на тези явления се измерва не само във финансови загуби. Тяхното деструктивно действие би могло да забави, спре или унижожи всяка добре организирана работеща структура. Измамите са неизменен спътник на съвременния бизнес, като намират проявление в най-различни и иновативни форми. Загубите за глобалната икономика в резултат на измами се измерват в трилиони долари годишно според доклад относно злоупотреба с ресурси, публикуван от Асоциацията на сертифицираните проверители на измами през 2014 г.¹ През 2014г. сертифицираните проверители на измами са докладвали 1,483 случая на измами в повече от 100 държави, които са били обект на разследване. Въпросните измами включват само случаи на длъжностни измами, включително злоупотреба с активи, корупция и невярно представяне във финансовите отчети. Съгласно обобщението загубите на организациите в резултат на измама са оценени на 5% от приходите им, като идентифицираните измами са свързани със злоупотреба с активи (85% от случаите/средна загуба \$130 хил.), корупция (37% от случаите/средна загуба \$200 хил.) и измами, свързани с финансовото отчитане (9% от случаите/средна загуба от \$1 милион).

В изследването са разгледани някои аспекти на политиките и превенциите срещу злоупотребите и измамите във сферата на финансовите отчети, в областта на данък добавена стойност, при обществените поръчки и свързаните с разходването на средства от европейските фондове и програми.

Анализирани са индикаторите за нередности и измами и съответните отговорности за предотвратяване и разкриване на измамите.

Поради специфичното им действие при извършването на одит те са обект на повишено внимание за оценката и анализ на риска.

За разлика от грешките, измамата произтича от користни мотиви и е преднамерено и преобладаващо извършвана по организиран начин. Фундаментална

¹ Report to the Nations, 2014, ACFE

характеристика на измамата е, че посредством нея се получава определена изгода, това е и което се цели.

Обект на анализа, в контекста на проблема, са финансови отчети и присвояване, данък добавена стойност, обществените поръчки и средствата от европейски фондове.

Данъчните измами представляват немалък дял от извършваните икономически престъпления. Значението на тези престъпления нараства непрекъснато поради постоянно променящите се и развиващи икономически, финансови и международни отношения. Данъчните измами и измамите свързани с данък добавена стойност са в особено високи размери, поради големия размер на данъка, свързан с високата данъчна ставк - това е данъкът с най-голям принос в Бюджета на Република България

Обществените поръчки като най-голям потребител за публични разходи, както и една от най-уязвимите области в тази сфера, също често са източник на незаконосъобразно придобиване на финансови средства.

В студията са представени група от т.н. „червени флагове“, индикатори за измама, добри практики, както и политики за превенции от измами и злоупотреби с обществени поръчки.

Изпълнението на Бюджета на ЕС се осъществява от Европейската Комисия на основата на принципа за добро финансово управление, съгласно член 274 от Договора за ЕО. Член 280 от същия договор изисква държавите-членки да се борят с измамата и всяка друга незаконна дейност, засягаща финансовите интереси на Общността. Годишен доклад за борба с измамите се публикува всяка година от Комисията.

Глава I. Нередности и измами – определение, механизъм, видове

1.Определение за нередност и измам, механизъм, видове

„НЕРЕДНОСТ " съгласно Регламент на Европейския парламент и на Съвета (ЕС) 1303/2013² и от чл.1 (2) от Регламент (ЕО, ЕВРАТОМ) No 2988/95 на Съвета относно защитата на финансовите интереси на Европейските общности, като по смисъла на Регламент (ЕС) 1303/2013, означава *всяко нарушение на правото на Съюза или на националното право, произтичащо от действие или бездействие на икономически оператор, участващ в прилагането на европейските структурни и инвестиционни фондове, което има или би имало за последица нанасянето на вреда на бюджета на Съюза, като отчете неправомерен разход в него.*“³

„ИЗМАМА ", по смисъла на Конвенцията от 1995 година, изготвена въз основа на Договора за Европейския съюз, за защита финансовите интереси на Европейските общности, означава:

- по отношение на разходите, всяко умишлено действие или бездействие, свързано с: използване или представяне на фалшиви, грешни или непълни изявления или документи, което води до злоупотреба или неправомерно теглене на средства от общия бюджет на Европейските общности или от бюджетите, управлявани от или от името на Европейските общности; - укриване на информация в нарушение на конкретно задължение, със същия резултат; - използване на такива средства за различни цели от тези, за които те първоначално са били отпуснати.

- по отношение на приходите, всяко умишлено действие или бездействие, свързано с: - използване или предоставянето на фалшиви, грешни, или непълни изявления или документи, което води до неправомерно намаляване на средствата от общия бюджет на Европейските общности или бюджетите, управлявани от ли от името на Европейските общности; - укриване на информация в нарушение на конкретно задължение, със същия ефект; - злоупотреба с правомерно получена облага със същия ефект.“⁴

Разликата между двете понятие се състои в елемента умисъл. Елементът на умисъл превръща нередността в измама.

² Регламент 1303/2013 - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/bg/TXT/?uri=celex%3A32013R1303>

³ Министерство на финансите - <https://www.minfin.bg/bg/280>

⁴ Министерство на финансите - <https://www.minfin.bg/bg/280>

В Закона за финансово управление и контрол в публичния сектор⁵, в Допълнителни разпоредби, са транспонирани цитираните по-горе определения за нередност и измама.

Механизъм на измамата

Механизмът на измамата, според на Donald R. Gressey⁶, включва три неделими основни елемента:

1. Възможност – наличие на обща информация за възможността за извършване на измамата и на технимчески умения за извършването ;
2. Мотив - някаква липса или необходимост;
3. Рационализация – как измамникът оправдава своите действия, откъдето се нарича и ТРИЪГЪЛНИК НА ИЗМАМАТА.

За да се извърши една измама трябва да присъства всеки един от тези елементи.

Видове измами

Класифицирането на измамите е свързано с конкретиката на средата на работа на организацията.

Според наказателния кодекс към момента – обикновена, документална, застрахователна, компютърна, счетоводна, измама при бизнес оценяване, измама от експерт-счетоводители

Според мястото на извършване – вътрешни (чрез подкуп и комисиона, конфликт на интереси, кражба и присвояване на активи, вътрешна информация и др. средства на организацията) и външни - външни за организацията лица(клиенти, доставчици).

Според обществената област, в която се извършват – политически, икономически (корупция, присвояване и злоупотреба с активи, измами чрез финансови и нефинансови твърдения и документи, пране на пари, търговия с вътрешна информация, данъчни измами)и социално-битови(обикновено при разводи).

Според вида на юридическата регистрация на извършителя – индивидуални – чрез физ.лица; корпоративни – чрез ЮЛ(фалшиви измамни смет. Записвания, фиктивни продажби и др,сделки, измамно преувеличаване на активите, постъпленията и печалбите и намаляване и прикриване на задълженията и загубите).

Според собствеността и статута в управленската йерархия, длъжностната измама се извършва от – собственици, директори, мениджъри, служители, неслужители

⁵ Закон за финансовото управление и контрол .Обнародван, ДВ, бр.21 от 10 Март 2006 г. ; изм. ДВ. бр.42 от 5.06.2009 г. ;допълнен, ДВ, бр.9 от 12.02.2019г

⁶ Donald R. Cressey, Other People's Money (Montclair.: Patterson Smith, 1973,стр.30

Според насочеността си – насочени срещу предприятието или организацията; от името на предприятието срещу трети лица; чрез предприятието в своя полза или срещу трети лица; в полза на предприятието, срещу трети лица.

Според технологията на осъществяваната дейност схеми за измами присъстват и се извършват при: оферирането, договарянето, сключването и изпълнението на д-ри; финансирането и кредитирането и дейността; инвестирането и отчитането на капиталовите разходи и инвестициите; застраховането и изплащането на неустойки; Застраховането и СО; Покупките и доставките на стоки и услуги на отделни клиенти и предприятия; Търговия чрез интернет; Данъчно облагане и деклариране на доходите; Фалшифициране на пари и ценни книжа; Дарителска дейност; Религиозна дейност.

Според проф. Албрехт по-обширната класификационна схема на измамите обхваща следните категории – злоупотреби на служители; Мениджърски измами; Инвестиционни схеми; Измами от доставчици; Клиентски измами; други.

Три вида измами диференцира Асоциацията на дипломираните експерт-проверители на измами (Association of Certified Fraud Examiner's- ACFE):

1. Манипулация на финансови отчети;
 2. Незаконно присвояване на материални или нематериални активи;
 3. Корупция.
- Определение за корупция съгл. Гражданска конвенция за корупцията ратифицирана от XXXVIII-то Народно събрание: „искането, предлагането, даването или приемането, пряко или косвено, на подкуп или всяка друга неследваща се облага или обещаването на такава, което засяга надлежното изпълнение на някое задължение или поведението, което се изисква от приемащия подкупа, неполагащата се облага или обещанието за такава.“

2. Индикатори за измама - показатели и предупреждения

Показателите за измама попадат в две категории:

- предупредителни знаци
- сигнали за измама.

Предупредителни знаци

Бизнес риск

Проблеми с ръководството:

- Липса на политика и култура срещу измамите.
- Неуспех на ръководството за внедряване на система за вътрешен контрол и / или за демонстриране ангажираност към нея.

- Липса на финансов експертен опит и професионализъм в ключовите счетоводни принципи, преглед на решенията, направени в докладите на ръководството, и преглед на значителни оценки на разходите
- История на законови или регулаторни нарушения в рамките на организацията и / или твърдения, твърдящи такива нарушения.
- Обтегнати взаимоотношения в организацията между ръководството и вътрешните или външни одитори.
- Липса на ръководен надзор на персонала.
- Липса на ясен контрол от страна на ръководството на отговорността, власти, делегиране и т.н.
- Бонусни схеми, свързани с амбициозни цели или директно с финансови резултати.

Проблеми със служителите:

- Неадекватни процеси за набиране на персонал и липса на скрининг.
- Необичайно близки отношения - вътрешни и външни.
- Потенциални или действителни съкращения или съкращения на работна сила.
- Недоволни служители, които имат достъп до желани активи.
- Необичайни модели на поведение на персонала.
- Ниски нива на заплати на ключовия персонал.
- Служители, които работят извън социални часове без надзор.
- Служители, които не използват изисквания за годишен отпуск.
- Нежелание за споделяне на задължения.

Проблеми с транзакциите:

- Лоша документална поддръжка за конкретни транзакции като отстъпки и кредитни бележки.
- Големи парични транзакции.
- Възприемчивост на активи за незаконно присвояване.

Финансов риск:

- Компенсация за управление, силно зависима от постигането на агресивни цели за изпълнение.
- Значителен натиск върху ръководството за получаване на допълнително финансиране.
- Широко използване на данъчните убежища без ясна бизнес обосновка.
- Сложни транзакции.
- Сложни легални и / или организационни структури.
- Наличие на лични или корпоративни гаранции.

Сигнали за измама- сигналите за измама са конкретни събития или червени знамена, които могат да са показатели за измама

- Анонимни имейли / писма / телефонни обаждания.
- Имейли, изпратени в необичайни моменти, с ненужни прикачени файлове или до необичайни дестинации.
- Несъответствие между приходите и начина на живот.
- Необичайно, ирационално или непоследователно поведение.
- Промяна на документи и записи.
- Фотокопия на документи вместо оригинали.
- Подписи с каучукови печати вместо оригинали.
- Несъответствия в подписа или ръкописния текст.
- Липсващи одобрения или подписи за упълномощаване.
- Сделки, инициирани без съответния орган.
- Необясними промени в салдото по сметките на акции, отклонения в запасите и оборотите.
- Корекции на запасите.
- Широко използване на акаунти за отлагане.
- Консумативи, закупени над нуждите.
- Достъп до системи извън нормалното работно време или извън нормалната работна зона.⁷

3. Схеми и индикатори за измами във връзка с разходи за труд и консултантски услуги.

Обичайни и често повтарящи се измами се групират в така наречените схеми за измама . Типични схеми за измама е схемата за измамите при разходите на труд и в сферата на консултантските услуги.

3.1. Направени разходи за труд.

Описание на схемата:

При отсъствието на независим външен надзор или физическа проверка, трудът е лесно податлив на манипулация компонент. Некоректните изпълнители лесно могат да заявят, пряко или непряко, неверни данни за положен труд. От първостепенно значение е въпросът дали работното време на работника е добросъвестно фактурирано за сметка на изпълнявания проект. (Не се допуска представянето на документи на трети страни, като фактури, заявки за покупка и т.н. с цел оправдаване на разходите за труд).

⁷ Financial Statement Fraud: Prevention and Detection – 2009, Стр. 78-88

Индикатори за измама:

- различни начини на фактуриране;
- внезапни и съществени промени във фактурирането;
- спад в разходите по проекти/договори, чийто бюджет е надхвърлен или почти изчерпан;
- несъразмерен процент служители фактурират непреки престации;
- висок брой служители прекласирани от „преки” към „непреки” и обратно;
- същите биват постоянно прекласирани от „преки” към „непреки” или обратно;
- незадоволителен вътрешен контрол върху разходите за труд: например като присъствените листове на служителите се разписват предварително; попълват се от надзорниците; попълването става с молив или едва в края на периода на заплащане;
- действителните часове и суми неизменно съвпадат с предвидените по бюджет, или са близки до тях;
- прибегва се до коригиращи записи в счетоводните книжа с цел разместване на разходи между договорите, научноизследователската дейност, дейността по търговско представителство;
- фактурирането по чувствителни сметки расте или намалява значително;
- отработеното време се фактурира различно от свързаните разходи за пътуване.

3.2. Невъзнаграден извънреден труд.

Описание на схемата:

Даден изпълнител може съзнателно да декларира фалшиви данни за извънредни часове труд, когато за извънредния труд не се дължи неофициална компенсация, като например допълнителен отпуск. От първостепенно значение е въпросът дали работното време на работника е коректно фактурирано за сметка на изпълнявания проект. Не са представени документи на трети страни.

Индикатори за измама:

- от професионалните служители се изисква да полагат значително количество часове извънреден невъзнаграден труд по различни проекти, като пряко или непряко наети лица.
- наетите лица получават заплащане само за редовните отработени часове през който и да е ден за продължителен периоди.
- наблюдава се практика за полагане на извънреден невъзнаграден труд по изискване на ръководството, който е компенсиран с премии в зависимост от отработените допълнителни часове.

- наетите лица полагат допълнителни часове невъзнаграден труд изключително по договори или проекти, по които броят часове труд е надхвърлен.

3.3. Консултантски/професионални услуги

Описание на схемата:

Извършването на услугите е надлежно подкрепено с подробни споразумения за предоставяне на консултантски услуги, фактури и отчети. Обхванатите теми са близки до дейността на изпълнителя и предоставят подходящи препоръки за подобряване на ефикасността на определени дейности. Изпълнителят е изпълнил по-голямата част от препоръките. Приложимите споразумения са достатъчно подробни и таксите са преценени като разумни. Индикатори за нередности и измами Технически указания Изпълнителна агенция „Одит на средствата от ЕС” 27 Въпреки това, услугите на някои от наетите фирми не са били ползвани преди това. Споразуменията не уточняват какви услуги ще предоставят дружествата; въпреки това, те уточняват кой ще предоставя услугите, както и размера на почасовото заплащане за тях. Липсват автобиографии на лицата. Хонорарите за услугите на тези нови дружества са повисоки. Представителят на дружеството не съумява да обясни по-високите такси, нито спецификата на предоставяните услуги. Освен това, фактурите от тези дружества за предоставени услуги предоставят неясно описание на услугите и се позовават само на споразумението. Разходите са представени като обща сума, без разбивки по часове, почасова ставка, разходи за път или други разходи. Не са предоставени доклади от пътувания или други обобщаващи доклади. Не е предоставена допълнителна информация за тези дружества; изпълнителят не съумява да предостави нищо повече от устни уверения за предоставените услуги. На последно място, на фактурите като пощенски адрес е посочена пощенска кутия и въпросните дружества не присъстват в телефонния указател.

Индикатори за измама:

- не са подписани официални споразумения или договори; въпреки това са заплатени големи суми за „предоставени услуги” въз основа на недостатъчно подробни фактури.
- съществуват официални споразумения или договори, но те са неясни що се отнася до предоставяните услуги и липсват каквито и да било други разходооправдателни документи като подробни фактури, доклади от пътувания или проучвания.

- заплатените услуги са използвани за неправомерно получаване, разпространение или ползване на информация или данни, защитени със закон или друг нормативен акт.
- със заплатените услуги се е целяло да се повлияе неправомерно в посока на удовлетворяване на дадена молба, върху оценката на дадено предложение или оферта, подбора на източниците за възлагане на договор или договарянето на поръчка, изменение или искане; без значение е дали възлагането се прави от главното предприятие изпълнител или от негов подизпълнител.
- заплатените услуги са получени или предоставени по начин, нарушаващ конкретен статут или правилник, който забранява нелоялните търговски практики или конфликта на интереси.

3.4. Категории работна сила

Описание на схемата:

От предложението, подадено от даден изпълнител за подновяване на договор за поръчка, плащанията по който зависят от действително вложените часове труд и материали, и който му е бил възлаган ежегодно през последните две години, е видно, че заплатените цени на час са били значително по-ниски от предложените, освен за административната категория. По време на първоначалната тръжна процедура в първоначалната оферта се твърди наличие на целия необходим персонал. След като е спечелил поръчката, изпълнителят наема/прибягва до услугите на служители, наети при по-ниско от предложеното възнаграждение. Квалификацията на някои от новонаетите лица е под изискванията в поканата за представяне на предложения. Изпълнителят е класирал много на брой новонаети лица в категории работна сила, за които те не са притежавали необходимата квалификация.

Индикатори за измама:

- съществени различия между предложените и действителните единични цени или количества, без съответни промени в обхвата на възложените работи или изискванията по отношение на професионалната квалификация.
- сборът от фактурираните дейност по дейност суми неизменно достига фиксирания в договора таван; изключение са случаите, в които в договора или в заявката е посочен броят на часовете, които подлежат на фактуриране.
- конкретни лица, предложени за „ключови служители”, не работят по договора.
- предложената работна сила не е основана на действително съществуваща работна сила. Необходими са масови назначения на нови работници.

Заплащането на труда на новонаетите работници е значително по-ниско в сравнение с посоченото в предложението.

- компетенциите на наетите лица не съответстват на изискванията по отношение на съответната категория работна сила или не отговарят на изискванията по договора.
- наети лица, които обикновено получават непряко възнаграждение от предприятието, получават пряко възнаграждение по договора.
- работното време на партньорите, агентите, надзорниците и останалите служители се фактурира по начин, който е в разрез с условията по договора или счетоводните правила и процедури на предприятието.⁸

4. Подкуп и корупция

4.1 Същност и видове корупция

В условията на пазарна икономика корупцията може да бъде насърчавана от съществуващия правен и организационен режим, който може да ограничи свободата на бизнеса чрез налагане на ограничения върху бизнес транзакциите. Тези ограничения могат да доведат до тайни споразумения, различни неформални групи, които могат да засегнат съществуващата система на обществото. Такива споразумения могат да възникнат в различни общества с различни култури. На този етап си струва да се отбележи, че акт, считан за корупционна практика в една общност, не е задължително да се вписва в такава класификация, приета в друга общност. Безвъзмездна помощ, предложена на длъжностно лице, след като той или тя е изпълнила задача, за някои може да е знак за корупция, а за други - само израз на признателност, приемлив в културата.

Благоприятни условия за корупция мога да бъдат:

- концентрацията на власт у хора, които не са пряко отговорни за даден ресурс;
- липсата на прозрачност при взимането на решения;
- слабо правораздаване и незаинтересованост от страна на обществото;
- нископлатени служители.

Корупцията може да се разграничи според мащаба си в два типа:

- „Голяма корупция“ – в нея участват висши държавни служители, бизнесмени и политици, които отговарят за голямо количество ресурси.

⁸ <https://www.eufunds.bg/archive2018/archive/documents/1275913571.pdf>

- „Малка корупция“ – при този тип участват служители от по-нисък ранг, които имат достъп до по-малки в размер ресурси.⁹

В един от докладите на европейската комисия се смята, че корупционните рискове са по-високи на регионално и местно ниво, защото проверките на балансите и вътрешният контрол са по-слаби в сравнение с тези на централно ниво. Също така има значителни различия в някои държави-членки по отношение на доброто управление и ефективността на антикорупционните политики. В много от тях правомощията дадени на регионалните власти или местните администрации не са съпоставени от съответното ниво на механизми за отчетност и контрол. Наблюдават се конкретни проблеми на местно ниво породени от конфликт на интереси. Съществува необходимост от разпространението на добри практики, прилагани от някои региони или местни администрации и създаване на равнопоставени условия както за избраните, така и за назначените служители на местно ниво, по конкретно по отношение на стандартите за контрол на публичните разходи, прозрачност, разкриване на активи и предотвратяването на конфликт на интереси.

Тъй като конфликтът на интереси по правило не се инкриминира в държавите-членки на ЕС, той е един от основните фактори за появата на корупция. Конфликтът на интереси отразява ситуация, при която служителите действат или възнамеряват да действат или създават вид на действие в полза на частен интерес. Следователно той е включен в обхвата на широк спектър от антикорупционни инструменти и механизми за преглед. Макар че, правилата приложими при конфликт на интереси варират в различните държави-членки, те са неефективни поради слабите санкции и честото им не прилагане. Освен това анулирането на договори и процедури, сключени или проведени в ситуации на конфликт на интереси, или възстановяването на прогнозни щети често се оставят на общите граждански разпоредби и не се прилагат ефективно на практика. Конфликтът на интереси при вземане на решения, разпределяне на публични средства и обществени поръчки, особено на местно равнище, формират периодичен модел в много от тях. Наблюдава се липса на съгласуван подход между регионалната и местната власт за налагане на минимални стандарти и повишаване на осведомеността в това отношение.

В страните където организираната престъпност създава значителни проблеми, корупцията често се използва като инициатор. Връзките между организираните престъпни групи, бизнеса и политиките са проблем, особено на регионално и местно равнище, както и в областта на обществените поръчки, строителството, услугите по

⁹ Антикорупция: Учебно помагало – Андрей Нончев, изд. „Коалиция 2000“, София, 2003г. – стр.15-17

поддръжка, управлението на отпадъците и други сектори. Политическата корупция често се разглежда като инструмент за получаване на пряк или косвен достъп до властта. Като цяло корупцията остава сериозна заплаха като средство за организирани престъпни групи да проникнат в публичния и частния сектор.¹⁰

От гледна точка на отношението между субектите, корупцията може да се раздели на пасивна и активна:

- Пасивната корупция се отнася до „поискването или приемането на което и да е длъжностно лице, пряко или косвено, на каквато и да е наследваща се облага за него или за някой друг, или приемането на предложение или обещаване на такова облага, за да извърши/ не извърши действие по служба“;
- Активната корупция представлява „даване, предлагане или обещаване, пряко или косвено, на каквато и да е наследваща се облага на длъжностно лице, за него или за някой друг, за да извърши/ не извърши действие по служба“.

Корупцията най-често процъфтява там, където един или няколко служители имат възможност за монопол или упражняване на изключителни правомощия върху даден ресурс. Даването на власт и свобода при упражняването на произтичащите от нея правомощия и влияния дават предпоставки за възникване на корупция.

Примерен модел описващ факторите, влияещи върху размера на корупцията:

K (корупцията) = M (монополни права) + B (възможност за взимане на решение по собствена преценка) – O (отговорност).

Подкупът е един от основните компоненти на корупцията. Две от основните причини за неговото плащане са: получаването на определени изгоди или да се избегнат разходи или санкции. В този контекст, корупционната дейност може да се раздели на четири основни категории:

- корупция с цел осигуряване на достъп до ограничени ресурси и/или ползи,
- корупция с цел получаване на ползи от лица, които ги контролират и взимат решения по лична преценка,
- корупция с цел извършване на услуги, свързани с получаването на определена полза,
- корупция с цел предотвратяване ползването на даден ресурс или получаването на ползи от други заинтересовани страни.¹¹

¹⁰ https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf. Стр. 2-5

¹¹ Антикорупция: Учебно помагало – Андрей Нончев, изд. „Коалиция 2000“, София, 2003г. – стр.18-21

Управляващите органи и ръководството използват своя опит и професионална преценка, за да оценят необходимата степен на контрол върху почтеността. Мениджърският и административният персонал на средно ниво ежедневно използват своята експертиза и професионалната си преценка, за да подбират, разработват и прилагат антикорупционния контрол в зоните на своята отговорност.

По същия начин одиторите и другите органи, отговорни за институционалния контрол, прилагат своята професионална преценка за надзор и оценка на ефективността и ефикасността на антикорупционната система.

Възможните показатели за желан антикорупционен организационен климат могат да бъдат:

- Да се демонстрира ангажираност към почтеност и етични ценности.
- Да се наблюдават вътрешните системи за контрол на предприятието.
- Да се демонстрира ангажимент за привличане, развитие и задържане на компетентни лица в съответствие с целите.

В някои страни стандартите за вътрешен контрол изискват ръководителите да установят организационна структура, наред с други действия, за постигане на целите на програмата. В този контекст, водеща практика е да се посочи екип, които да проектира и контролира тези дейности.

Това би могло да бъде представено, като:

- специфичен отдел за борба с корупцията;
- висш служител за борба с корупцията;
- външно от други институции.

Те трябва да:

- разбират програмата и нейните дейности, както и антикорупционните рискове и контрол в цялата програма;
- да имат определени отговорности и да бъде независим;
- да има право да докладва директно на ръководителя на предприятието.

Отделът за предотвратяване на корупцията се създава въз основа на задачите и размера на предприятието. Този отдел може да бъде натоварено със следните задачи, обхващащи цялото организационни дейности:

- да служи като контакт за персонала на предприятието и ръководството и да може да докладва на най-високо ниво на управление.
- да бъде хранилище на знания относно антикорупционните рискове и съвети управление на предприятието;

- да подпомага обучението и достъп до всички свързани с борбата с корупцията тренировъчни сесии;
- да управлява процеса на оценка на риска
- да наблюдава и оценява всички признаци на корупция;

4.2. Контрол и превенция на корупцията

Превантивните политики обхващат голямо разнообразие от аспекти, включително ясни етични правила, мерки за повишаване на осведомеността, изграждане на култура на почтеност в различните организации, определяне на твърд тон от върха по отношение на въпросите на почтеността, ефективни механизми за вътрешен контрол, прозрачност и др. лесен достъп до информация от обществен интерес, ефективни системи за оценка на работата на публичните институции и др. Има много различия между държавите-членки по отношение на предотвратяването на корупцията. За някои прилагането на превантивните политики е фрагментирано досега, като не успява да покаже убедителни резултати. За други, ефективната превенция допринесе за дългогодишната репутация. Въпреки че корупцията не се счита за основен проблем в тези последни страни, активните и динамични програми за интегритет и превенция съществуват и се считат за приоритет от повечето централни и местни власти. За други държави корупцията се разглежда като по-маловажен проблем от дълго време, поради което не се предприема активна позиция за насърчаване на всеобхватни превантивни действия.¹²

¹² <https://www.issai.org/pronouncements/guid-5270-guideline-for-the-audit-of-corruption-prevention/>, Стр. 7-12

Глава II. Отговорност за предотвратяването и разкриването на измами

Разкриването на измами е процес, изискващ познаването на видовете измами и присъщите им индикатори, както и иобластите в предприятието, къдета те могат да бъдат извършени, различаване на индикаторите характерни за определен вид измами или схема на измама, както и първоначалното проучване заналичието или отсъствието на измама.

ИНДИКАТОРИТЕ са само характерни белези или сигнали за необичайни или нелогични бизнес практики, промени в начина на живот или ежедневно поведение.

Базов модел за посоките на процеса по разкриване на измами и злоупотреби е **“КОМПАСЪТ НА ДИНЕВ” за разкриване на измами и злоупотреби.**

Посоките на компаса са следните:

- **Елементи на измамата и потенциалният извършител** – мотив, благоприятна възможност и оправдание;
- **Познаването на вида измама; Етапите на извършване** – подготовка, осъществяване, прикриване, облагодетелстване;
- **Начин на разкриване** – сигнал,случайно,проверка и др.;
- **Кой разкрива измамата** – гражданин, служител, мениджър, проверител, полиция, други;

Факти и данни, които трябва да могат да бъдат събирани; Съглашателството и/или съучастието.

Тъй като техниките за предотвратяване на измами може да не спрат всички потенциални извършители, организациите трябва да гарантират наличието на системи, които своевременно да подчертават случаите на измама. Това се постига чрез разкриване на измами. Стратегията за разкриване на измами следва да включва използване на аналитични и други процедури за подчертаване на аномалиите и въвеждане на механизми за докладване, които предвиждат съобщение за съмнения за измамни действия. Основните елементи на цялостна система за разкриване на измами ще включват отчитане на изключения, извличане на данни, анализ на тенденциите и текуща оценка на риска.

Разкриването на измами може да подчертае продължаващите измами, които се извършват, или вече извършени престъпления. Такива схеми може да не бъдат засегнати от въвеждането на техники за предотвратяване и, дори ако измамниците са спъвани в бъдеще, възстановяването на исторически загуби ще бъде възможно само чрез разкриване на измами.

1. Отговорности на ръководството за откриването на нередности и предотвратяването на измами

Ръководството носи първостепенна отговорност за предотвратяването и на измамите. В случай на констатиране на индикатори за измама, нарушение на законодателството негово задължение да докладва за тях.

Ролята на ръководството е обобщена най-добре от Ghana(2010). На първо място, тези лица трябва да осигурят ефикасността и ефективността на ежедневната дейност на компанията. Второ—подбор наспособен и квалифициран персонал, подходящ с оглед на организационната структура. Трето—идентифициране на съответните рискове и осигуряване на правилен отговор на тези рискове. Четвърто—те трябва да се уверят, че финансовите отчети отразяват реалността възможно най-точно, за да може да бъде предоставена полезна информация на заинтересованите страни,даваща основание за предприемане на съответни действия. Пето —избягване на конфликт на интереси и установяване на система за вътрешен контрол, предоставяща „разумна степен на сигурност”, че документацията е актуална. Следва да се отбележи, че съгласно Международен одиторски стандарт 240 основната отговорност за разкриване и предотвратяване на измами се носи от лицата, отговорни за общото управление и ръководството на предприятието.

Освен това ръководството трябва да оповести пред одиторите всяка засягащапредприятието информация за извършена или подозирана измама с участието на служители, представители на ръководството или други страни, която би могла да стане причина за съществени неправилни отчитания във финансовия отчет. МОС240 посочва, че от одиторите се очаква да получат писмено потвърждение от ръководството относно това оповестяване.Ролята на ръководството не се изчерпва с това —то играе ключова роля за укрепване на организационната култура и за установяване на система, която осигурява развитието на организацията.Ръководството не само трябва да има ясна позиция относно етичните принципи, които защитава, но трябва ежедневно да действа съгласно тези принципи, давайки пример за това кое е правилно и кое не следва да бъде толерирано. Друг начин за укрепване на организационната култура е посредством ясни политики и последователното им комуникиране сред всички нива на организацията —от висшето ръководство до средните ръководни кадри иръководителите на по-нисшите звена.

Комуникацията следва да е насочена не само към това служителите да бъдат накарани да спазват предписаните принципи, но и да бъдат насърчавани да докладват всяко поведение, което би могло да бъде счетено за неетично. От друга страна, изпълнителните

кадри в организацията имат най-големи финансови стимули да прибегват до измами. Финансовите стимули включват продажбата на притежавани акции или получаването на по-големи възнаграждения по време на работата си в организацията, особено в периода на спад или забавяне на бизнеса. Различни доклади (включително такива, публикувани от АСЕРИ, Комитета на спонсориращите организации и други) показват, че висшите изпълнителни кадри често са замесени във финансово отчитане с цел измама. Някои от числата надхвърлят 80%, показвайки, че главният изпълнителен директор, главният финансов директор или и двамата са съучастници в такива измами. Финансовото отчитане с цел измама би могло да включва следните действия от страна на ръководството: манипулиране или промяна на счетоводни записи или първични документи, които се използват като база за изготвяне на финансова информация; неправилно представяне или умишлено пропускане на събития или операции или неправилно прилагане на счетоводните принципи. В много случаи тези действия могат да бъдат извършени, като ръководството пренебрегва или заобикаля съответния контрол. Ръководството може да участва и в неправомерното присвояване на активи, като незаконно отклонява вземания или краде активи от организацията (материална или интелектуална собственост). Подобни деяния често се прикриват чрез фалшифициране на документацията с цел да се скрие измамата.¹³

Съвет на директорите и одитен комитет

Съветът на директорите представлява лидерството в организацията и е критично важен фактор за предотвратяване на случаите на измама (Okaro, 2005). Най-важният аспект на лидерската позиция е да се задава етичният тон на организацията – заслужаващото доверие лидерство ще даде пример за почтеност и усилената работа като критерий за израстване в рамките на организацията (Suttinee, 2008). Проучването на икономическите престъпления от 2009 г. установява, че основната причина за над 70% от случаите на измама в организациите се крие в етичния тон и култура. Стабилната етична култура поставя началото, като задава правилните ценности по висшите етажи, които впоследствие резонират надолу в останалата част от организацията. Може да се твърди, че организационната култура оказва влияние върху всичките три страни на триъгълника на измамите – ограничава рационалното обяснение с това, че е установила ценности и принципи, подкрепя контрола, който е добре проектиран и ефикасен при предотвратяване и разкриване на измамите и установява очакване за правилно поведение, а не фокусиране изключително върху краткосрочния личен интерес. Освен

¹³<https://vuzf.bg/uploads/files/5753/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%20%D0%AF%D0%B2%D0%BE%D1%80%20%D0%91%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%B2.pdf>

това всеки конфликт на интереси на членовете на съвета, който противоречи на техните задължения и отговорности, трябва да бъде елиминиран, за да се гарантира, че те ще действат в интерес на организацията.

Много изследователи твърдят, че съветът на директорите е най-външният кръг на вътрешния контрол по отношение на текущото наблюдение върху висшето ръководство. В много случаи обаче силна доминираща личност или собственик на капитал, който участва в съвета на директорите, може да подкопае ролята, която трябва да бъде изпълнявана от съвета на директорите. Beasley (1996) стига до заключение, че измами лесно биха могли да възникнат във фирми, в които съветите на директорите са доминирани от вътрешни директори, а основателят на компанията заема длъжността на главен изпълнителен директор. Dechow et al. (1996) потвърждават и разширяват тази теза, като твърдят, че фирмите, в които възникват измами, е по-вероятно да имат съвет на директорите, доминиран от ръководството, едно и също лице да заема длъжността главен изпълнителен директор и председател на съвета на директорите и е по-малко вероятно да имат голям външен акционер. И последно, но не и по значение, семейните връзки между директорите и/или служители на отговорни позиции са сравнително често срещани в организации, асоциирани с измами, свързани с финансовите отчети.

В борсово търгуваните компании обикновено съществуват одитни комитети, които представляват оперативен комитет на съвета на директорите, отговорен за аспектите, свързани с финансовото отчитане и оповестяванията на дейността на дружеството, включително функциите вътрешен и външен одит. Обикновено членовете на този комитет са също и членове на съвета на директорите на организацията, като председателят се избира измежду тях. Beasley et al. (1999) установяват, че в много организации, в които възникват измами, свързани с финансовите отчети, или нямат такъв комитет, или той заседава само веднъж годишно. Освен това одитните комитети на тези организации не притежават необходимите финансови и счетоводни способности, за да изпълняват по подходящ начин своите функции. Съветът на директорите (и неговите подкомисии, като например одитният комитет) носи отговорност за определяне на възнагражденията на висшите изпълнителни кадри и висшето ръководство, което ги поставя в идеално положение да се уверят, честимулите и възнагражденията са определени по такъв начин, че да съответстват на дългосрочните бизнес цели и ценности на организацията. Следва да се посочи, че лицата, които са отговорни за общото управление в организацията, трябва да демонстрират как точно изпълняват своите надзорни отговорности спрямо действията на ръководството за идентифициране и отговаряне на рисковете, свързани с измамите във финансовите отчети. Fama and Jensen

(1983) твърдят, че ефективността на текущото наблюдение върху съвета на директорите би могла да се повиши с привличането на външни директори, които са експерти в съответния отрасъл и са в състояние да вземат решения по отношение на контрола и надзора. Beasley (1996) твърди, че съставът на съвета на директорите може да играе важна роля за предотвратяване и разкриване на измамите, свързани с финансовите отчети. Регулаторните органи в сферата на финансовото отчитане също потвърждават ролята на съвета на директорите, определяйки я като един от най-съществените механизми за вътрешен контрол.

Вътрешен контрол

Вътрешният контрол се дефинира като процес, засегнат от управителния съвет на предприятието, ръководството и други служители, създадени да осигурят разумна увереност относно постигането на целите в следните категории: ефективност и ефикасност на операциите, надеждност на финансовите и нефинансовите отчети и спазване на приложимите закони и разпоредби. Той е предназначен да гарантира надеждна финансова отчетност, ефикасност и ефективност на операциите и спазване на приложимите закони, за да се защитят активите на предприятието срещу кражба и неправомерно използване или придобиване.

Механизмите за контрол играят важна роля както за предотвратяване, така и за разкриване на корупция. Някои държави от ЕС поставят голяма тежест върху органите на реда и органите на прокуратурата или върху антикорупционните агенции, които се считат за единствено отговорни за справяне с корупцията в страната. Въпреки че дейността на тези институции е от изключително значение, коренната корупция не може да бъде преодоляна без всеобхватен подход, целящ засилване на механизмите за предотвратяване и контрол в публичната администрация на централно и местно ниво. Сметната палата е активна в уведомяването на други съответни органи за съмнения за корупция. В някои случаи институцията е отговорна и за проверка на финансирането на партиите и изборните кампании. Проактивността му обаче не е съпоставена от ефективен вътрешен и външен контрол на регионално и местно ниво. В много държави-членки вътрешният контрол в цялата страна е слаб и неkoordinиран. Необходимостта от засилване на подобен контрол и неговото съпоставяне със силни политики за превенция биха довели до постигането на реални и устойчиви срещу корупцията. В допълнение, вътрешният контрол включва програма за обучение за анализ и подготовка на доклади за различни административни нива, които дават възможност на ръководителите да извършват вътрешен контрол в различни дейности, особено в големите организации.

Примери за вътрешен контрол могат да бъдат:

- разделяне на задълженията
- надзор
- прозрачни процеси за вземане на решения

Етичен кодекс

Етичен кодекс е набор от конвенционални принципи, обвързващи всеки човек, от управленско до официално ниво, да се държи правилно в съответствие с очакванията на заинтересованите страни. Той е морално ръководство, което трябва да се спазват от цялото ръководство и персонал в дадено предприятие, за да поддържат доверието на хората.

В него трябва да се съдържат ценности, обхващащи целостта, независимостта, обективността, безпристрастността, конфиденциалността и компетентността. Също така задължение на ръководството и служителите на институцията да отговарят на основните ценности. Ефективно предотвратяване на корупцията може да бъде постигнато, ако цялото ръководство и персонал разберат правилно кодекса на институцията.

Етичният кодекс трябва да бъде строг по своя характер, но и да е динамичен. Освен това, да следва всички промени в бизнес практиката и свързаните с тях разпоредби.

Има няколко въпроса във връзка с етичния кодекс, който трябва да бъде зададен от одитора, включително:

- Има ли предприятието етичен кодекс?
- Какво е предвидено в етичния кодекс?
- Етичният кодекс определя ли основните ценности на предприятието, като цялост, независимост, обективност, безпристрастност, конфиденциалност и компетентност?
- Етичният кодекс определя ли задължения на организациите мениджмънт и персонал, които да отговарят на основните ценности?

Управление на човешките ресурси

Всяка публична институция трябва да организира програма за обучение, за да повиши информираността на служителите относно опасността от корупция. Тази програма е необходима, за да се ускори разбирането на опасността от корупция, като по този начин се засилят усилията за предотвратяване на корупцията. Обучението трябва да се повтаря периодично и да обхваща нужда и ранг на конкретната длъжност.

Ръководството трябва да положи усилия, за да осигури ясно разбиране на кодекса и неговите принципи, постигнати от персонала след обучение.

Смяната на работа е техника за проектиране на работа, която систематично разпределя служителите в различни работни места и отдели за период от няколко години. Целта е

да се изложат служителите на различен опит и по-голямо разнообразие от умения, за да се повиши удовлетвореността от работата и да ги преквалифицират. Освен като механизъм за обучение, ротацията на работа може да се използва и като инструмент за намаляване на корупция. Същевременно има положителни и отрицателни ефекти към този подход.

Положителни ефекти:

- придобиване на нови знания и умения, които могат да им помогнат да напредват в предприятието.
- способността за заместване на друг човек от персонала
- възможност за изява, която да доведе то повишение

Отрицателни ефекти:

- несъвместимост при смяната на позиции, което може да доведе до спад в ефективността
- възможността да се налага обезщетение на персонала в следствие на промяна в заплащането
- проява на неправилно поведение, дори корупция, ако служител иска да сменя позицията си

Необходимостта от ротация на работата трябва да се има предвид, когато се наблюдава определено поведение на служителите, като например:

- Служителят поддържа много близки отношения с доставчици или клиенти
- Служителят достъпно доминира и контролира определен процес
- Служителят отказва повишение
- Служителят отказва да си вземе почивка
- Служителят работи ненужно извънредно време
- Производителността намалява и признаците на недоволство от работата се увеличават
- Унищожаване на информация, свързана с работата
- Промени настроението и раздразнителността се увеличава
- Внезапно увеличаване на видимостта на материалните притежания без а разумна причина
- Не харесване на надзора

Разкриване на активи

Разкриването на активи за лица поставени на чувствителни длъжности е практика, която допринася за консолидиране на отчетността на държавните служители, като гарантира по-голяма прозрачност и улеснява откриването на потенциални случаи на незаконно обогатяване, конфликт на интереси, несъвместимости, както и откриване

и разследване на потенциални корупционни практики. Подходите за оповестяване на активи за избраните служители варират от изискване за разкриване на значителен обем информация до по-ограничени политики за разкриване или не разгласяване. За служители в определени сектори оповестяването на активи може да бъде начин за избягване на проблеми с конфликт на интереси.¹⁴

2. Отговорности на одитора за откриването на нередности и предотвратяването на измами

Одиторите (вътрешни одитори в публичния сектор, одиторите от Сметната палата, одиторите от Одитния орган) имат важната роля да оценят дали ефективно функционират системите за управление и контрол, така че да предотвратяват и навреме да откриват потенциални нередности/измами. Одиторите могат да допринесат с анализ и препоръки за подобряването на контрола и управлението. В този контекст, одиторите трябва да притежават достатъчно знания, за да идентифицират индикаторите за нередности и измами.³

Като се ръководят от стандартите за компетентност и професионална грижа, одиторите трябва да подхождат със скептицизъм и да бъдат особено внимателни относно възможностите за измама. Слабостите на контрола повишават риска от нередности и измами и одиторите трябва да проверят и оценят прилаганите мерки.

В зависимост на позиционирането на органа извършващ одита спрямо одитирания обект се разграничават два вида одит:

- външен одит – одитираният орган не е структура от одитирания;
- вътрешен одит – одитираният орган е структура от одитирания.

ВЪНШЕН ОДИТ - Съществуват две разновидности на външния одит:

- държавен одит от върховната одитна институция - Сметната палата;
- независим одит външни независими одитори на основата на сключен договор

Те се осъществяват в съответствие с приложимите стандарти.

Главната цел на външния одит е да дава реални обективни и точни оценки за съответствието на одитирания обект спрямо определените критерии при спазване на изискванията за качество.

¹⁴ <https://www.issai.org/pronouncements/guid-5270-guideline-for-the-audit-of-corruption-prevention/>, Стр. 30-35

ВЪТРЕШЕН ОДИТ - Вътрешният одит се осъществява от специализирана структура в одитираната система, така нареченото Звено за вътрешен контрол.

Вътрешният одит като цяло обхваща широка рамка от обекти за одитиране, която е обвързана с одит на финансовите елементи, структури и процеси, които са част от отчетността.

Вътрешният одит се определя като независима и обективен дейност за предоставяне на увереност и консултации, предназначена да допринася за добавянето на стойност и подобряване дейността на организацията.

Той подпомага организацията да постигне своите цели чрез прилагането си систематичен и дисциплиниращ подход за оценяване и подобряване ефективността на процесите на управление на риска, на вътрешния контрол и на управлението като цяло. Той може да се осъществява от външни за организацията сертифицирани лица при спазване на приложимата рамка за вътрешен одит.

Видовете одити според разположенето на одита във времето си свързват с така наречената френска система за контрол, която разграничава:

- операционен одит
- одит на изпълнението
- одит на съответствието

Тези одити оказват влияние на процесите на организацията и контрола на счетоводната отчетност в одитираната структура, което е свързано с информацията във финансовите отчети

Вътрешен одит

Вътрешният одит е важен инструмент за откриване на корупционни практики и обикновено може да бъде разделен на:

а) Административен одит, който включва:

- оценка и тестване на административните дейности и резултатите от управлението;
- оценка и проучване на процесите на предприятието и
- оценка на ефективността на използване на човешките и материалните ресурси и разработване на препоръки за подобряване.

б) Финансовият одит - фокусира се върху това, дали финансово информацията се представя в съответствие с приложимата финансова отчетност и регулаторна рамка, включително:

- установяване целостта и съвместимостта на системи, регулации и общоприети счетоводни принципи;

- гарантиране на наличието на защитни мерки за активи срещу присвояване, измама и злоупотреба и
- тестване и оценка на силата, надеждността и ефективността на вътрешните контроли.¹⁵

Ролята на вътрешния и външния одитор при разкриване на измамите чрез финансовите отчети. Изисквания към одитора според Международен одиторски стандарт 240.

Одиторите участват активно в разкриването и предотвратяването на измамите в предприятието или организацията, те нямат тренинга за разкриване и предотвратяване на измами, а само констатираат последствията; Те активно консултират и участват в мениджмънта на финансовите резултати и измамите чрез финансовите отчети. В Международните одиторски стандарти има изискване независимите одитори да извършат оценка на риска от измами, да ги разкриват и да дават препоръки за предотвратяването им (Международен одиторски стандарт 240). Одитора трябва да проверява, оценява и докладва, ако той узнае за измамата и пропусне да я докладва и освен това пропусне да уведоми съответните компетентни органи, следствените органи могат да приемат, че това е умишлен акт за прикриване на измама от одитора. Новите закони за финансово управление и контрол не предявяват задължения към вътрешния одитор да разкрива и предотвратява измами в предприятието или организацията и за това пред професията на вътрешния одитор стоят следните проблеми:

1. Съществува конфликт на интереси при назначаването на одитор от ръководителя на предприятието;
2. При разкриването на измами, извършвани от ръководството, одитора трябва да докладва на същите за него.

Според Международен одиторски стандарт 240 " Одиторската отговорност относно измами при одита на ФО" дефиницията за измама е : "Преднамерено и умишлено неправилно представяне на значими факти или счетоводна информация, която води до заблуждение и заедно с цялата налична информац., би могло да причини на ползвателя да промени или измени своята преценка или решение." В този стандарт се посочва че два вида умишлено неправилни представяния се отнасят до одитора а именно: неправилни представяния които са в резултат от измамно финансово

¹⁵ <https://www.issai.org/pronouncements/guid-5270-guideline-for-the-audit-of-corruption-prevention/>, Стр. 39-45

докладване и неправилни представяния които са в резултат от присвояване и/или злоупотреба с активи.⁴

Възможните отговори са три:

1. те активно участват в разкриването и предотвратяването на измамите в предприятието или организацията;
2. те нямат познанията и тренинга за разкриване и предотвратяване на измами и само могат да констатираят последствията от тях;
3. те активно консултират и участват в мениджмънта на финансовия резултат и измамите чрез финансовите отчети.

Поради факта че първостепенното задължение на одитора е да проверява, оценява и докладва, ако той узнае за измамна дейност и пропусне да я докладва както това се изисква и според Международен одиторски стандарт 240 " Одиторската отговорност относно измами при одита на ФО" и освен това пропусне да уведоми съответните компетентни органи, следствените органи могат да приемат че пропускат да се докладва е потвърждаващ акт за прикриване на измамата от страна на външния одитор.

Но настоящото счетоводно регулиране и законодателство все още не е успяло да предотврати възникването на следните проблеми при външния одит:

- Одиторът не носи отговорност за изготвянето на финансовите отчети, а оттам - както за мениджмънта на финансовия резултат, а той е свързан с манипулиране на финансовата информация и заблуждаване на потребителите й;
- Чрез заверката си одиторът обезпечава само разумната увереност че ФО отразяват честно и вярно във всички съществени аспекти истинското икономическо и финансово състояние на предприятието или организацията но не и че са разкрити измами.
- Одиторът може да изгуби клиента си и с това добри финансови постъпления при разкриване на измами чрез финансовите отчети които обикновено се извършват със знанието на и от мениджмънта и затова няма мотивацията да докладва че шефовете са измамници и/или съучастници.

Посочените проблеми се отнасят като цяло както за счетоводната така и за одиторската професия с цялата си острота и актуалност и без тяхното своевременно разрешаване не би било възможно повишаването на репутацията им, която е силно застрашена след последните корпоративни конфликти в САЩ и Европа. Ролята и отговорността на вътрешните одитори при разкриване на измамите. С новите закони за финансово управление и контрол за вътрешния одит в публичния сектор нормативно се въвежда изграждането на система за вътрешен контрол и вътрешен одит в държавни, общински и с преобладаваща публична собственост предпр. и учрежд. Тези закони обаче

не предявяват задължения към вътрешните одитори да разкриват в предпр. и затова пред професията на вътрешния одитор предстоят следните проблеми за разрешаване:

1. Съществува конфликт на интереси при назначаването на вътрешния одитор от ръководителя на предпр. който трябва да бъде и обект на проверки от страна на одитора;
2. При разкриването на измами извършени от ръководството на предпр. вътрешния одитор трябва да докладва на същото ръководство;
3. След разкриване на измами извършени от ръководството на предпр. одиторът след като докладва и не бъдат предприети препоръчаните от него мерки или трябва да напусне или да се примири и да се превърне в съучастник на извършителите.

Одиторът следва да бъде загрижен за измами, които засягат **финансовите отчети**, обект на одит. Главно това са две форми на проявление на измамите – невярно представяне във финансовите отчети и злоупотреби с ресурси на организацията.

От гледна точка на финансовите отчети невярното представяне може да е резултат от грешка или измама. Разликата между грешка и измама е в намерението на лицето, чиито действия са довели до невярното представяне. Въпреки многообразните подходи и проявление на неверните представяния във финансовите отчети предизвикателството за одитора е свързано преди всичко с наличието на намерение от страна на извършителя. От тази гледна точка може да се каже, че няма сложни схеми за извършване на измами – това, което прави сложно откриването им, е тяхното съзнателно и целенасочено прикриване от извършителя. Това най-често се реализира чрез фалшифициране на документи, неотчитане на извършени сделки, погрешно излагане на факти и обстоятелства от страна на ръководството, манипулативно определяне на счетоводни предположения и преценки и изготвяне на финансови отчети, които не представят достоверно финансовото състояние и резултатите от дейността на засегнатото предприятие.

Съгласно изискванията на текущите МОС отговорностите на одитора по отношение на измами, засягащи финансовите отчети, се свеждат до:

- Идентифициране и оценка на риска от съществени грешки във финансовите отчети в резултат на измами;
- Получаване на достатъчно и уместни одиторски доказателства относно идентифицираните рискове чрез прилагане на подходящи процедури;
- Подходящо адресиране на измами или предполагаеми измами, идентифицирани в хода на одита.

Наличието на добра контролна среда в дадена организация се отчита като положителен фактор при оценката на риска от измами. Въпреки че тя действа в посока намаляване на риска, наличието на добра контролна среда не може да се приеме за надеждна бариера, елиминираща напълно рисковете от измами. От друга страна, слабостите в контролната среда са предпоставка за възникване на измами, тъй като предоставят възможност пред извършителите.

За възникването на измами обаче, освен наличието на намерение и на възможност за извършване на действия в посока измама, са необходими и други фактори и обстоятелства като интерес от измамата (мотив), възможност за прикриване на измамата и рационализиране. Наличието на възможност, което е пряко свързано с контролната среда, е ключов фактор за възникване на измама, тъй като именно той привежда намерението, породено от мотив към действие. Практиката показва, че организациите, в които се извършва управление на риск от измами и са разработени и въведени контроли, насочени против измами, търпят загуби от измами в по-малък размер, а периодът на тяхното разкриване е по-кратък.

Допълнително обстоятелство, което създава съществени пречки при установяване на измами пред одитора, е възможността за вълчичане на други лица от страна на извършителя с цел координирани и съгласувани действия за прикриване на измамата. Способността на одитора да установи случаи на измама е в голяма степен зависима от опита и уменията на извършителя, позицията му в организацията, честотата и материалността на резултатите от измамата.

От практическа гледна точка необходимото ниво на сигурност се придобива от одитора чрез комбинация от процедури, които могат да бъдат обобщени, както следва:

- Формиране на одит екип с необходимия опит и експертност;
- Поддържане на високо ниво на професионален скептицизъм;
- Задълбочено познаване на бизнеса на организацията;
- Задълбочен анализ на рисковете от грешки в резултат на измами;
- Анализ на контролната среда по отношение превенция и установяване на измами;
- Анализ на прилаганите счетоводни политики и процедури;
- Аналитични процедури, включително анализ на бази данни (dataanalytics);
- Добро разбиране за целите и планираните резултати, които ръководството преследва, включително елементите и механизмите за компенсиране и възнаграждение на ръководството;

- Съпоставки с пазарни данни, специално внимание на сделки между свързани лица;
- Идентифициране на съществени и необичайни сделки, фокус към сделките и счетоводните записвания към края на финансовия период;
- Внимателен и задълбочен анализ и проверка на счетоводни предположения и преценки на ръководството, както и други според обстоятелствата;
- Изненадващи проверки; физическо преброяване (парични наличности, материални активи); директни потвърждения от трети независими лица.

Рисковите фактори, които одиторът следва да оцени на ниво организация, много често са свързани с:

- организацията е публично дружество;
- организацията се управлява от собственика;
- липсват процедури, правила и политики;
- чести промени в ключов управленски персонал;
- влошено финансово състояние;
- висока пазарна конкуренция;
- влошени макроикономически показатели;
- реализиране на сложни трансакции и сделки или такива с неясна икономическа същност; сделки със свързани лица; нереалистични бизнес цели и бюджети и други.

В повечето от случаите на вътрешни за организацията измами извършителите са счетоводители, материално отговорни лица (касиери, контрол на складове), лица, заети в доставки и снабдяване, или ръководен персонал – финансов директор, изпълнителни директори. Схемите, които най-често се реализират от лицата извън ръководството, са злоупотреба с активи на организацията, включително и отклоняването на активи за лична облага преди даса постъпили в организацията, кражба на парични средства и материални запаси, използване на активи за лични нужди, отчитане на завишени или неизвършени разходи, получаване на нерегламентирани плащания от контрагенти на организацията и др.

От гледна точка на одитора най-голямо предизвикателство обаче представляват измамите, които са извършени от ръководен персонал, тъй като това са лицата в една организация, които лесно могат да заобикалят бариерите, наложени от контролната среда. Сред мотивите, които най-често са свързани с измами от страна на ръководството, са –лична печалба чрез получаване на бонус или от повишаване на цената на акциите на

организацията, както и за привидно постигане на поставените бизнес цели, осигуряване на съответствие с изисквания по договори за кредит, прикриване на ефектите от неизгодни сделки или несъществуващи активи, реализиране на сделки при конфликт на интереси спрямо организацията и др. Това са измамите, които се асоциират с най-голям размер на претърпени загуби и са съпроводени с изготвяне на неверни финансови отчети.

Изготвянето на неверни финансови отчети най-често намира проявление в:

- счетоводните предположения;
- отчитане на трансакциите в неправилен период;
- признаване на приходи;
- отчитане на бизнес комбинации;
- сделки със свързани лица и тяхното оповестяване;
- капитализиране на разходи; неотчитане на сделки и трансакции;
- отчитане на несъществуващи активи.

С цел адресиране на рисковете одиторът е отговорен да поддържа високо ниво на професионален скептицизъм в хода на одита, отчитайки факта, че ръководството на организацията е в позиция да преодолява вътрешните контроли и съответно одиторските процедури, които може да са ефективни по отношение на установяване на грешки, но не достатъчно надеждни за установяване на случаи на измама. От гледна точка на казаното за одитора е важно да получи достатъчно добро разбиране относно приоритетите на ръководството, основните бизнес цели и очакваните резултати. Невъзможността за постигане на целите често е предпоставка за преднамерени грешки в представянето на финансовите отчети. Одиторът следва да проявява критичност относно надеждността на източниците на информация и потвърждаване на получените обяснения от ръководството. Конкретните процедури, които е препоръчително за одитора да извърши, включват: тестове на счетоводни начисления на база на риск анализи (например такива, извършени в края на отчетния период), процедури върху счетоводни предположения и преценки, разбиране за бизнес логиката на съществени трансакции, особено такива, които са извън обичайните сделки или условия.

В много случаи възможностите на одитора се свеждат до идентифициране на рискови области, които може да са обект на манипулиране, но в практиката се оказва трудно да се прецени до каква степен идентифицираните грешки са резултат от преднамереност, което именно ги превръща в измама. Най-типичният пример за подобна ситуация е проверката на счетоводни предположения и приблизителни оценки, които са резултат от преценки на ръководството с висока степен на субективност и несигурност.

В по-голяма част от случаите във финансовите отчети на организациите, изготвени в съответствие с общоприети счетоводни принципи, като МСФО например, счетоводните предположения оказват много съществен ефект. Степента на несигурност варира според характера на предположението, степента, до която използваните входящи данни са обвързани с пазарни наблюдаеми данни и други. В отговор на тези предизвикателства одиторът следва да осигури като минимум: добро разбиране за приложимите стандарти по отношение на счетоводното предположение; проверка на методите, входящите данни и допусканията, които ръководството е използвало; проверка на работата на експерт, ако такъв е използван (в много случаи се налага одиторът също да използва външни или вътрешни експерти, за да формира заключение); проверка на уместни контроли; настъпили промени в преценката спрямо предходен период.

Измамите, свързани със счетоводните предположения и преценки, намират проявление в: неотчитане на обезценка на репутация, материални и нематериални активи; неотчитане на намаление в нетната реализируема стойност на материални запаси; неотчитане на обезценка на инвестиции и финансови активи; признаване на невъзстановими отсрочени данъчни активи; неправилно определяне на полезния срок на ползване на амортизируеми активи; неотчитане или неправилна оценка на провизии за задължения (съдебни дела, неползвани отпуски, задължения при пенсиониране, гаранции, обезщетения, свързани с околна среда, и др.), неправилна оценка на разходите за завършване на дългосрочни договори и навременно признаване на свързаните с такива договори загуби, неправилно определяне и отчитане/оповестяване на справедливата стойност на активи и пасиви, включително и в случаите на използване на пазарни цени при липса на активен пазар; липса на оповестяване или непълно/неточно оповестяване във финансовия отчет на основните предположения, които са взети предвид при изготвянето му, и др. За да може да адресира тези рискове, одиторът следва да се убеди, че ръководството е създадо и прилага уместни политики и процедури; предположенията, допусканията и оценките са извършени от лица с необходимите опит и познания –независими външни експерти са използвани в случаите, когато организацията не разполага с адекватни вътрешни ресурси; ръководството е приело изготвените оценки и предположения и е поело отговорността за тяхното прилагане при изготвяне на финансовите отчети.

Други случаи на проявление на измами във финансовите отчети включват: манипулиране при отчитането на бизнес комбинации, в това число неправилна оценка на придобитите активи и пасиви и съответно определената репутация, манипулиране на дата на придобиване, неправилно определяне на придобиващия при обратни

придобивания; манипулиране на провизии за реструктурирания; неоповестяване или непълно/неточно оповестяване на условни задължения, свързани лица и сделки и салда с тях; неправилно отчитане на сделки, свързани с прехвърляне на рискове (например при факторинг сделки); неправилно класифициране на инструменти между дълг и капитал; отчитане на сделки, свързани с трансфери на активи по цени, съществено отличаващи се от пазарните; неправилно капитализиране на разходи за лихви; отчитане на трансакциите на база на парични постъпления и плащания (а не на база на начисляване); неоповестяване на обстоятелства, свързани с приложимостта на принципа за действащо предприятие или съществени други рискове.

В случай че бъдат установени измами или при съмнение за такива, одиторът е отговорен да уведоми ръководството на организацията за възникналите обстоятелства. Важно условие е тази комуникация да бъде осъществена на подходящо ниво на ръководство, спрямо нивото на извършителя на измамата. Съгласно МОС одиторът следва също така да прецени какви са отговорностите му за докладване на установените измами съгласно приложимото местно законодателство.

Законодателството в Република България не предявява конкретни изисквания към одитора в подобни ситуации. Въпреки това, предвид отговорността, която професията е поела към обществото, одиторът следва внимателно да прецени необходимите стъпки. В много редки случаи е възможно да възникне дилема. От една страна, одиторът е задължен да следва етичния кодекс и да спазва изисквания за конфиденциалност. Разкриването на подобна информация би имало негативен ефект върху професионалната общност като цяло. От друга страна обаче, при наличие на случаи на измами с фундаментални последствия за обществото, подобно разкриване на информация може да се окаже необходимо. В тези ограничени случаи консултацията с адвокат е необходима.¹⁶

¹⁶ <https://www.bg-ikonomika.com/2012/10/15-240.html>
<https://www.ides.bg/media/1258/03-2015-plamen-bozhinov.pdf>

Глава III. Измами и злоупотреби, свързани с финансовите отчети и присвояване на активи

1. Видове грешки и нарушения оказващи въздействие върху изготвянето на финансов отчет

Целта на счетоводната информация е да помага за обяснението на финансовата и икономическа реалност включваща както относителното финансово състояние така и изпълнението на дейността на предприятието към определен момент. Откакто съществува счетоводството като наука постигането на тази цел се е осъществявало чрез финансовите отчети (ФО) , които в различна степен честно и вярно са допринасяли за постигането на тази цел и винаги са били в зависимост от бизнес цикъла или етапа на развитие на предприятието. Поради характера на използваните подходи при мениджмънта на финансовия резултат често се приравняват с измамите чрез финансовите отчети. Много често е трудно, ако не и невъзможно да бъдат разграничавани подбираните и използвани подходи при агресивното счетоводство и измамите чрез ФО, а и още по- трудно да бъде доказано, че е извършена измама вместо това да е невинният мениджмънт на финансовия резултат. Измамите чрез ФО са дефинирани по различен начин в академичната литература от научни работници, в професионалната литература от практикуващи специалисти и отчасти в Наказателния кодекс, що се отнася до заверяването на ФО. Според асоциацията на сертифицираните проверители на измами: „измамите чрез ФО представляват преднамерено невярно представяне на финансовото състояние на едно предприятие извършено посредством умишлено невярно твърдение или категории оповестявания във ФО, за да се измамят потребителите на тези отчети.“¹⁷

Обикновено този тип измами се извършват от мениджмънта при което в повечето случаи става със знанието и участието и на собственика на предприятието и доста често и одитора, който заверява ФО. Измамите чрез ФО могат да бъдат извършени от някой, който има възможност и мотив да пропусне или да представи неправилни данни в зависимост от целта на представянето като извърши това умишлено. Измамите чрез ФО се извършват с намерението да се излъже, заблуди или навреди на инвеститори,

¹⁷ https://www.bg-ikonomika.com/2012/10/12_10.html

кредитори, съдружници и всички заинтересовани страни. Освен това измамите с ФО включват преднамерена лъжа и прикриването ѝ от лицата, които ги изготвят. Такива действия водят до ФО, които не представят честно и вярно финансовото и икономическото състояние на предприятието.

Потърпевшите на този вид измами са както лица и предприятия извън предприятието така и лица вътре в него. Тук се включват инвеститори, регулаторни органи, кредитори, лица които правят депозити, доставчици, съдружници, клиенти, служители и други вътрешни лица. Лица, които могат да бъдат жертви са директорите, мениджърите, съдружниците, служителите които могат да понесат загуба на репутация, длъжност и работно място. Измамите чрез ФО възникват в следствие на умишлени действия извършени от мениджмънта и/или собственика, които водят до загуби на инвеститорите и кредиторите и други посредством значими заблуждаващи твърдения във ФО.

Мотивите за извършването на измами биха могли да бъдат свързани с получаване на кредит, поддържане на привлекателна стойност на фирмените акции, скриване на неправилни бизнес сделки. Мениджмънтът би могъл също така да се ангажира с извършване на измами с финансови отчети за да получи лични облаги чрез привидно постигане на фирмените цели и задачи и получаване на премии свързани с изпълнението на фирмените цели. Благоприятната възможност е необходим за измамата елемент и чрез нея може да се обясни защо мениджмънтът е в уникалното състояние и положение да я извършва. Това е така защото като стопани на предприятието мениджърите притежават властта и възможността да манипулират счетоводните записвания и да изготвят измамни финансови отчети. Обикновено измамите произтичат от липсата или неефективността на осъществявания надзор, а благоприятните възможности за възникване на измами чрез ФО могат да бъдат формулирани като:

- прилагане на агресивни счетоводни подходи - т.нар. мениджмънт на фин.резултат;
- често променящото се управленско и счетоводното законодателство;
- неефективен одитен комитет;
- слаби или несъществуващи вътрешни контроли;
- честа смяна на външните одитори;
- неблагоприятни икономически условия;
- осъществявана монополна дейност.¹⁸

¹⁸ https://www.bg-ikonomika.com/2012/10/12_10.html

Дори и посочените възможности да бъдат оценявани и да се имат предвид при създаването на система за вътрешен контрол в повечето случаи мениджмънтът притежава възможността да ги преодолява. Ако е необходимо съучастие мениджмънтът би могъл да си го осигури и ако трябва да се изготвят документи с невярно съдържание той би получил необходимата консултация точно какви да бъдат те и с какво съдържание. Друга характерна черта на измамата чрез ФО често е прикриването ѝ. Прикриването е може би най - важната цел на всеки извършител на измами и схемите на прикриване варират от лесни за разгадаване до твърде усложнени.

-Неправилни отчитания, причинени от финансово отчитане с цел измама

Финансовото отчитане с цел измама включва действия, разработени, за да заблудят потребителите на тази информация, обикновено с цел косвено облагодетелстване на лицето, извършващо измамата. Основната цел на подобно отчитане обикновено е да се представи по-добро финансово състояние на предприятието, като един от начините за това е да се надценят приходите и/или доходът. Същия ефект може да бъде постигнат,като се занижат разходите и изходящите парични потоци от предприятието. Комисията по ценни книжа и фондови борси разглежда финансовото отчитане с цел измама като използване на трикове и измамни прийоми за постигане на конкретни резултати посредством манипулиране на финансовата информация (резултатите от дейността) на организацията. В литературата се разглеждат два вида финансово отчитане с цел измама, които водят до пряко или косвено манипулиране на печалбата или загубата на организацията. Първият е приобщаващ, което означава че неправилното отчитане във финансовата информация произтича от надценяване на приходи и активи или подценяване на задължения. Вторият е изключващ, като той предполага преднамерено пропускане във финансовата информация на компанията на пасиви и/или други задължения. В много случаи манипулирането на финансовия отчет се извършва с цел да се отчете постоянен, равномерно нарастващ доход, което създава впечатление за минимизиране на непредсказуемостта на дейността на дружеството и оказва влияние върху стойността на организацията. Международните счетоводни стандарти, като например Общоприетите счетоводни принципи позволяват разнообразни начини за представяне на дейността и текущото финансово състояние на компанията,което включва законни и легитимни счетоводни избори. Това в много случаи може да замъгли действителното финансово състояние на организацията, което клони към спектъра на начините на управление на предприятието, целящи измама. Другото наименование на този процес е агресивно счетоводно отчитане, което обхваща техники за управление на печалбата, даващи

възможност ръководството на организацията да удовлетворява желаните параметри за резултатите от дейността и позволява на финансовите данни на дружеството да изглеждат по-добре.

Намерението на ръководството обаче е от съществено значение. Ако прилагането на тези принципи се прави с ясното намерение за прикриване или извършване на измама, действията на извършителите следва да се третираят като неправомерно поведение. От друга страна, неправилното представяне на финансовото състояние на организацията би могло да се дължи на грешка или неправилно прилагане на уместни принципи.¹⁹

-Неправилни отчитания, причинени от неправомерно присвояване на активи

Подобни неправилни отчитания могат да възникнат по най-различни начини, включително кражба на активи на компанията, незаконно присвояване и други видове измама, които биха могли косвено да засегнат финансовото отчитане. Пример за това е представянето, че съгласно счетоводната документация са налични материални запаси, докато на практика те не съществуват. Активите могат да са от материално, физическо естество (доставки, материални запаси, машини) или монетарно/парично естество. Монетарните/паричните активи включват парични средства и парични еквиваленти които са с висока степен на ликвидност и в много случаи лесно достъпни за служителите, което ги прави предпочитан актив за злоупотреби. Макар че, когато разглеждаме подобни измами изолирано, нивото на същественост може да изглежда пренебрежимо малко, честотата на възникване на такива случаи би могла да ги превърне във важен фактор, водещ до неправилно отчитане на финансовата информация.

- Присвояване и злоупотреби с активи, оказващи влияние върху финансов отчет

Присвояването и злоупотребата с активи винаги са били свързани с основните форми на собственост – държавна, общинска, частна, публична. Ето защо вниманието на счетоводителите, одитори, мениджъри, собственици и общество като цяло винаги е било насочено към разкриването и предотвратяването им, изучавайки мотивите и възможностите за присвояване и злоупотреба и различните счетоводни методи за извършването и прикриването им.

От правна гледна точка кражбата и присвояването са престъпления, които намират своите определения в наказателния кодекс по следния начин – който отнеме чужда движима вещ от владението на другото без негово съгласие, с намерение противозаконно да я присвои, се наказва за кражба с лишаване от свобода до осем

¹⁹ <http://balans.bg/129-mos-240-otgovornost-na-oditora-otnosno-izmami-pri-odita-na-finansovi-otcheti/>

години.²⁰ Тук не трябва да пропускаме и обсебването – който противозаконно присвои чужда вещ, която владее или пази се наказва за обсебване. Както присвояването и обсебването така и злоупотребата на доверие и с активи, са по-коварни и нечестни деяния в сравнение с кражбата, защото за да има присвояване или обсебване това означава, че вече на извършителя са се доверили и предоставили активите, а той нечестно са потъпкали са потъпкали това доверие. Въпреки да не са дефинирани като престъпления, злоупотребите с активи предполагат скритото им използване за лично ползване без разрешение и във вреда на мениджъра или собственика. Схемите за измами с активи включват както кражба или присвояване на краткотрайни активи на предприятието, така и неправилното използване на дълготрайни активи, като например използването на служебната кола за лично пътуване. Активите, обект на присвояване и злоупотреби са:

- Дълготрайни материални активи (ДМА) на предприятието, особено онези, които могат лесно да бъдат изнасяни от сградите на предприятието;
- Дълготрайни нематериални активи (ДНА) – патенти, търговски права, репутацията, лицензите на софтуер;
- Използването на активи за лична нужда като персонални компютри или провеждане на междуградски или международни разговори.²¹

2. Схеми за измами и злоупотреби с материални запаси и парични средства

- Схеми на измами и злоупотреби с материални запаси

За счетоводните вземания от клиенти е установено, че са в област много податлива на измами. Те са в основата както на схемите на измами чрез финансовите отчети, така и схемите за присвояване и злоупотреба с активи. Най-обичайните схеми на измами са:

- Прехвърляне на стойности от една в друга счетоводна клиентска сметка;
- Фиктивни продажби и осчетоводени фиктивни вземания;
- Вземане пари на заем за сметка на създаване на вземания;
- Неправомерна кореспонденция на кредитни записвания.

- Схеми на измами с парични средства

Този вид схеми за измами с парични средства обхващат:

*присвояване на пари преди да бъдат осчетоводени – това са т.нар. извънбалансови или извънсчетоводни измами - когато постъпленията са присвоени, а приходите от продажбите не са осчетоводени;

²⁰ Наказателен кодекс, Глава пета – престъпления против собствеността

²¹ <https://bul.coin-group.com/detecting-financial-statement-fraud-28874>

*присвояване на пари след като бъдат осчетоводени – т.нар.счетоводни измами - тук присвояването на пари става след тяхното осчетоводяване и вече са се появили на страниците на счетоводните книги на предприятието;

*изплащане на парични средства в следствие на измама;

- схеми на подправяне на платежни документи;

- схеми на фактуриране – това е най-обичайния и скъп пример. Такива са схемите чрез използването на фиктивни фактури - фактуриране с надуты цени, включвайки съществуващи доставчици; персонални покупки с фирмени средства;

- схеми чрез възстановяване на извършени разходи.

Бюджетите за командировки и разходите за тях са обичайна цел на служителите при извършване на измама. Те могат да фалшифицират информация за техните бизнес разходи и да накарат работодателите си да ги възстановят в преувеличен размер. Схемите свързани с изплащане на отчетени,но неизвършени разходи се подразделят на три категории:

1.изплащане на умишлено преувеличени разходи;

2.изплащане на извършени фиктивни разходи;

3.многократно отчитане и/или изплащане на едни и същи разходи.

- схеми чрез разчетно-платежната ведомост – те възникват, когато служител чрез измами генерира преувеличено възнаграждение на свое име и в своя полза. Тук най-обичайните схеми са:

- схеми на „мъртви души” – те са най-обичайни за държавните и общинските учреждения, а напоследък и при личните лекари. Фиктивно лице е вмъкнато във ведомостта за заплати или се води като пациент, а той отдавна е починал. От негово име извършителят се подписва и присвоява парите;

- фалшифицирани отработени часове или заплата;

- схеми чрез комисионни.²²

²² https://www.bg-ikonomika.com/2012/10/13_10.html

Глава IV. Данъчни измами . Измами свързани с данък върху добавената стойност - ДДС

1. Данъчни измами

Данъчните измами са свързани с избягване, установяване или плащане на данъчни задължения, като не се подаде декларация; като се потвърди неистина или се затаи истина в подадена декларация; като не се издаде фактура или друг счетоводен документ; като се унищожат, укрият или не се съхранят в законоустановените срокове счетоводни документи или счетоводни регистри; като се осъществява или се допуска осъществяването на счетоводство в нарушение на изискванията на счетоводното законодателство; като се състави или използва документ с невярно съдържание, неистински или преправен документ при упражняване на стопанска дейност, при водене на счетоводство или при представяне на информация пред органите по приходите или публичните изпълнители; като се приспадне наследващ данъчен кредит.

Централно място сред данъчните престъпления заема избягване установяването или плащането на данъчни задължения. Всеки, който избегне установяване или плащане на данъчни задължения, като не подаде декларация; потвърди неистина или затаи истина в подадена декларация; не издаде фактура или друг счетоводен документ; унищожи, укрие или не се съхрани в законоустановените срокове счетоводни документи или счетоводни регистри; осъществява или допуска осъществяването на счетоводство в нарушение на изискванията на счетоводното законодателство; състави или използва документ с невярно съдържание, неистински или преправен документ при упражняване на стопанска дейност, при водене на счетоводство или при представяне на информация пред органите по приходите или публичните изпълнители; приспадне наследващ данъчен кредит, се лишава от свобода и се налага парична глоба. Целта на тази норма е да гарантира наказателно-правна гледна точка както надлежното установяване на данъчните задължения, така и тяхното реално постъпване в бюджета. Субект на престъплението избягване или плащане на данъчни задължения е всяко наказателно отговорно лице, което е задължено да декларира или плати определено данъчно задължение.

На следващо място в данъчната система е установено избягването установяване или плащане на данъчни задължения чрез преобразуване на търговско дружество или

друго юридическо лице, чрез извършване на сделка с търговско предприятие или чрез извършване на сделка със свързани лица. Това престъпление отново се наказва с лишаване от свобода и парична глоба. Субект е всяко наказателно отговорно лице, което е задължено да декларира или плати определено данъчно задължение, което произтича от преобразуването на юридическа лица или от извършването на така определените от закона сделки.

На трето място е получаване от държавния бюджет на наследваща се парична сума или даване възможност на друго лице да получи такава. Но те не е с по-малка практическа значимост и отново се наказва с лишаване от свобода и парична гаранция. Разглежданото престъпление се разглежда като данъчно, доколкото получаването на наследващата се парична сума стои във връзка с предхождащи го конкретни данъчни задължения. Престъплението се осъществява - чрез използване на неистински документ, документ с невярно съдържание или чрез използване на преправен документ. Документът с невярно съдържание е истински, но съдържа факти и обстоятелства, които не отговарят на обективната действителност. При преправения документ са изменени негови съществени елементи-чрез подменяване или допълване на буквени или цифрови знаци или заличаване на такива знаци. С това съдържанието се изменя съществено. Елемент от обективната страна е престъпният резултат и в получената наследваща сума, с която се ощетява държавният бюджет.

Противозаконното пречене на орган по приходите е уредено след избягването установяване или плащане на данъчни задължения чрез преобразуване или чрез извършване на сделка и след получаването от държавния бюджет на наследваща се парична сума или даване възможност на друго лице то да получи такава. Докато при първите три престъпления деянията засягат целостта на бюджета, то при противозаконното пречене на орган по приходите деецът засяга пряко дейността на орган по приходите и го смуцава при осъществяване на специфичните му функции. Наказанието отново е лишаване от свобода и парична глоба.

На пето място в системата на данъчните престъпления е създаване на юридическо лице с идеална цел или учредяване на фондове с цел освобождаване от данъци или получаване на данъчни облекчения. Отново са засегнати обществените отношения, които уреждат правилното функциониране на данъчната система. Субект на престъплението е всяко наказателно отговорно лице, което създава или учредява юридическо лице с нестопанска цел с целите да получава кредити, да бъде освободен от данъци, да получава данъчни облекчения или да получи друга имотна облага, както и да извършва и забранена дейност.

2.Измами свързани с данъка върху добавената стойност

ДДС (данък върху добавената стойност) е данък, който се начислява върху стойността на всички закупени стоки или получени услуги. Това е косвен данък, който се внася в бюджета на нашата страна и осигурява голяма част от нейните приходи. Какво означава косвен данък - това означава, че той се дължи за направени продажби, потребление или консумация. Задължението за внасяне е на продавача, но в действителност се дължи от купувача за направените от него покупки, било то на стоки или услуги, като стойността на данъка е включена в покупната цена на стоката

Данъка върху добавената стойност е най-голямото перо в приходната част на бюджета – съставлява почти половината от всички приходи. И най-малкият дефект в администрирането, регламентирането или контролирането му, може да има огромни последствия, изразяващи се в големи загуби за хазната. Затова и измамите с ДДС значително превишават останалите данъчни измами, като нито едно правителство не е успяло да пребори с тях. По данни на Националната агенция за приходите (НАП) страната ни губи между 750 и 800 млн. лева всяка година от измами с ДДС, но според експерти тази сума е значително повече. Освен държавата, губещи от ДДС измамите са и добросъвестните фирми и инвеститори, най-вече заради нелоялната конкуренция и нарушаване на пазарните принципи. Често се случва в схемата неволно да попаднат добросъвестни компании, на които след това данъчните отказват право на данъчен кредит.

Злоупотребите с ДДС най-често се изразяват в неправомерно възстановяване на данъчен кредит или приспадане на ДДС от фиктивни покупки, с цел намаляване или избягване на внасянето на данък. Това става възможно с изготвяне на счетоводни документи с невярно съдържание или фалшифицирането им. Най-често продавача не внася дължимия от продажбата ДДС, а купувача ползва право на възстановяване на данъчен кредит. В схемата се включват възможно най-голям брой фирми, през които всяка доставка преминава. Наред с това се подбират и достатъчно на брой подставени лица, за да може да се размие отговорността и да стане сложно откриването на главните извършители. В голяма част от случаите, схемите стават със знанието на счетоводителите, които извършват счетоводната отчетност, а в много случаи и със съдействието на специално ангажирани счетоводни къщи или адвокатски кантори.

Най-много случаи на ДДС измами има в строителството, търговията с бързооборотни стоки, производство и търговия със стоки и услуги с висока добавена

стойност и със сложна калкулация на крайната продукция, както и продукти на интелектуалната собственост.

Най-общо злоупотребите с ДДС могат да се разделят в 2 групи: укриване на данъчни задължения по Закона за ДДС (ЗДДС) и източване на ДДС²³ чрез фиктивни сделки и контрагенти.

При първата група целта е спестяване на ДДС, като извършителите са реални фирми, които извършват реална дейност. Това се постига чрез укриване на облагаеми приходи или надценяване на разходи с цел приспадане на данъчен кредит в по-голям размер. Укриването на приходи става чрез продажба без издаване на фактура, сделки на цени, по-ниски от реалните или сделки на пазарни цени, но отчитане на количества под реално продадените. Аналогично надценяването на данъчно признатите разходи става с използване на фиктивни фактури, признаване на разходи, не свързани с дейността или надценени фактури за доставки. За последното често се използват фирми-доставчици, които са готови да платят повече ДДС и корпоративен данък, с цел „пране на пари“ с неясен произход, или от фирми, създадени с цел изпадане в неплатежоспособност и неплащане на дължимите данъци към държавата.

При втората група действията са аналогични, но при тях целта не е да се укрие данък, а директно източване на ДДС чрез неправомерно възстановяване на данъчен кредит.²⁴

Мотивите на фирмите

Диагностиката на данъчната корупция в изследването се основава на разбирането, че както всяка сделка, и корупционна сделка е резултат от взаимодействие между търсене и предлагане на определени услуги, които някои служители предоставят на данъкоплатци срещу определена цена. В този контекст най-напред са анализирани факторите от страна на търсенето на услуги, т.е. от страна на данъкоплатците. След това са разгледани корупционните мотиви и фактори от страна на предлагането на корупционни услуги или от страна на администрацията.

Данъчната корупция предполага взаимна изгода между данъчен служител и данъкоплатец за сметка на бюджета и на останалите данъкоплатци. Фирмите най-общо плащат за две групи услуги: укриване на данъци и получаване на преференциално обслужване. Нетната полза за фирмата е първия случай се определя от размера на спестените данъци – разходите за спестяването им. Във втория случай нетната полза е паричният еквивалент на спестеното време за чакане или за възстановяване на данъчен

²³ Корупцията при данъчното облагане. Предизвикателства пред данъчната политика и администрация – Константин Пашев

²⁴ <https://dive-accounting.com/article/4/Kakvo-predstavlyava-DDS-i-kak-moje-da-bade-v-nasha-polza/>

кредит минус подкупа за това. Съответно мотивите на фирмата да реши проблема си чрез подкуп са толкова по-големи, колкото по-високо е данъчното бреме, по-неефективна е администрацията и по-ниска е цената на корупционната услуга. Важно е също така и до каква степен фирмата е сигурна, че ще получи това, за което плаща. Показатели за равнището на данъчното бреме, ефективността на административното обслужване, размерите на подкупите и надеждността на подкупа са основната за анализа на склоността и мотивите на фирмите да търсят решение чрез подкупи.

Класически схеми на измами с данък върху добавената стойност

- Верига от фантоми

Позната е още като „липсващ търговец“ (missing trader fraud). При нея се действа с верига от няколко фирми, извършващи фиктивни сделки. Една от тях акумулира данъчни задължения, а всички останали са успели да упражнят правото на ползване на данъчен кредит и да възстановят данъка. Така една стока се препродава няколко пъти през едни и същи фирми. Обикновено някои от тях са регистрирани в други страни от ЕС, за където действа нулевата ставка на ДДС. Съответно фирмата длъжник не погасява задълженията си за ДДС, като обикновено в последствие се прехвърля на социално слабо или безимотно лице.²⁵

-Кръгова измама

Известна е още като каруселна измама (carousel fraud). Схемата се извършва най-малко от трима доставчици, обикновено от различни държави, като се извършват множество трансгранични покупко-продажби на една и съща стока, която се облага с нулева ставка. На края на веригата стоката се облага с най-ниската за групата държави ставка по ДДС, но не се внася в бюджета. Така, се затруднява проследяването на веригата от националните данъчни служби, като от друга страна се мултиплицира ефектът на „липсващия търговец“.

-Фиктивен износ

При тази схема се осъществява износ на стоки само по документи. Обикновено това става със съучастието на митнически служител. При износа имаме нулеви данъчни ставки, а търговеца си възстановява данъчния кредит върху разходите и закупените стоки. По късно стоките се реализират на вътрешния пазар без фактури. По лека разновидност на схемата е когато има реален износ на стоки, но със нереално завишена стойност.

Друг вариант е фиктивните сделки да стават в рамките на ЕС. Т.е. имаме Вътреобщностни доставки, които се облагат с нулева ставка, но реално това е само по

²⁵ https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2010/12/03/1004728_izmami_s_dobavena_stoinost/

документи, като отново стоката остава и се продава на вътрешния пазар без фактури и без да се плащат данъци. В същото време фирмата продавач си възстановява данъчен кредит върху разходите.

- X-образна измама

Участват голям брой лица, включително и нерегистрирани по ЗДДС. При този режим има възможност да се ползва правото на данъчен кредит и да се възстанови ДДС преди данъчните инспектори да са направили проверка и да са установили законосъобразността му. Организаторът на схемата ползва данъчен кредит, въпреки че по веригата има неизряден платец на данък. Средствата от ДДС сметката се пренасочват към контрагент, търгуващ с бързооборотни стоки, които след това се продават на дребно.

Описаните схеми за източване на ДДС са добре познати на контролните органи. Но криминалният контингент е изобретателен и постоянно прилага модифицирани комбинации от горните схеми или по-съвършени и трудно проследими такива. Например „нова мода“ е стоки да се изнасят в страни извън ЕС, най-често в Дубай или други арабски държави. По късно те се реимпортират в държава членка на ЕС и се впускат по добре познатата верига.

В целия ЕС мерките за спиране на измамите с ДДС са приоритет. Но никъде не са изкоренени или намалени до минимум. В България трябва да се хвърлят усилия за изграждане на информационна система за анализ и оценка на риска, която да помогне за по-ефективна превенция и контрол при ревизиите по ЗДДС. Тя трябва да съдържа база данни с нарушенията на ЗДДС, да проследява зависимости между рискови субекти, да дава възможност за лесно проследяване на съответните доставки, вкл. и автоматично известяване на важни обстоятелства, свързани с начисляването и плащането на ДДС. Усилията на данъчните трябва да се подкрепят от разследващите органи и съда, като трите звена трябва да работят в синхрон.

Необходими са редица от мерки, включително по ясни правила и опростени процедури при отчетността на ДДС с цел по-голяма прозрачност, усъвършенстване на нормативната база и техниките на данъчния контрол, повече осъдителни присъди за лицата, извършващи данъчните престъпления и т.н. Всичко това трябва да стане със съдействието и на представителите на някои професии, които могат да видят предпоставки за данъчни престъпления още в ранен стадий – адвокати, счетоводители, одитори, митнически агенти и др.

В най-голяма степен това важи за представителите на счетоводния бранш, които осъществявайки счетоводната отчетност и администрирането на данъка, най-лесно могат да забележат признаците за измами. Добра мярка в тази посока би била, ако НАП

и съсловните счетоводни организации (Института на дипломираните експерт-счетоводители, Асоциацията на специализираните счетоводни предприятия, Съюза на счетоводителите в България и др.) предприемат разяснителни кампании и семинари, за да могат счетоводните специалисти по-лесно да разпознават признаци на ДДС измами, както и какви най-адекватни действия да предприемат след това.

3.Противодействие на злоупотребите и измамите с данък върху добавената стойност

За противодействие на злоупотребите и измамите с ДДС непрекъснато се усъвършенства нормативната уредба и се формира техника на данъчния контрол при действието на ДДС.

Обект на контрола са различните документи, които издават данъчно задължените лица във връзка с прилагането на ЗДДС и ПравилникаППЗДДС. Данъчното производство е производство по издаване на данъчни актове чрез формите на данъчна ревизия и данъчна проверка, които са две основни понятия. Данъчната ревизия е определянето на всички или отделни видове данъци за всички или определени данъчни периоди, както и установяването законосъобразността на действията на данъчния субект, на основата на специфичните или репрезентативните методи за контрол.

Данъчната ревизия цели осъществяването на правомощия за установяване по вид и размер неиздължими данъчни задължения. Данъчна проверка – това са действията на данъчните органи за установяване на факти и обстоятелства, свързани с определянето на данъчните задължения и спазване разпоредбите на данъчното законодателство от данъчните субекти. Ревизиите и данъчните проверки по ДДС се извършват от ревизори, които работят в екип. Всеки екип има ръководител. Екипът може да е и от един ревизор.

На първо място пред проверяващия орган по ДДС стои задачата да установи размера на действително дължимия от регист²⁶рираните лица данък върху добавената стойност, както и да осигури своевременно внасяне в държавния бюджет на разликата между декларирания и дължимия от лицата данък. На второ място контролът по ДДС има за задача да съблюдава за това в каква степен регистрираните лица спазват разпоредбите на ЗДДС и ППЗДДС, да формира у тях коректно отношение към изискванията на данъчните закони и доброволното им спазване. От гледна точка на конкретна причина, която може да породи необходимост от контрол по ДДС, съществуват следните видове данъчни проверки и други форми на контрол:

– насрещна проверка;

²⁶ Учебно помагало - Измами с ДДС с техника на данъчния контрол, Гл. ас. д-р Борис Решовски

- данъчна проверка по делегация;
- проверка по прихващане или връщане;
- проверка за регистрация по ЗДДС;
- проверка за установяване на административни нарушения.

Контролът може да се извършва в териториалните дирекции по всички предоставени от данъкоплатеца документи и информация; или данъчна ревизия на място при данъчния субект във всички останали случаи.

Насрещната проверка по ДДС е проверка за установяване на факти и обстоятелства, имащи значение за облагането на ревизирувания данъчен субект, свързани с дейността на други данъчни субекти, регистрирани в същата териториална дирекция. При тях не се определят данъчни задължения за проверявания субект.

Данъчната проверка по делегация е проверка, която се извършва от органи на друга териториална дирекция, когато ревизируваният субект има дейност, подразделения или обекти на нейна територия; или когато е необходимо да се установят факти и обстоятелства за друг данъчен субект, регистриран на нейна територия, които имат значение за определянето на ДДС на ревизирувания субект. Срокът за извършване на данъчна проверка по делегация се определя в акта за възлагане и не може да бъде повече от 7 дни. Резултатите от извършената проверка се отразяват в констативен протокол в три екземпляра.

Данъчната проверка по прихващане или връщане е основен момент в контрола по ДДС. Това са действията на ревизорите, свързани с прихващане или връщане на ДДС на данъчния субект за определен период. Инициативата обикновено е на данъчния субект с подаване на писмено искане. Ако при проверката се установи, че има основание за прихващане или връщане, ревизорът изготвя данъчен акт за прихващане или връщане. С него се прихващат или връщат недължимо платените данъци или подлежащи на възстановяване суми.

Проверката за регистрация по ЗДДС е проверка за установяване на факти и обстоятелства, посочени в заявлението за регистрация по ЗДДС, за наличието на основание за регистрация. Инициативата за извършване на проверка е на данъчния субект, който подава заявление за регистрация по ЗДДС в отдел „РОД“, което се изпраща незабавно в сектор „Ревизии“ за извършване на проверка. Данъчният орган преглежда подадените със заявлението за регистрация документи и преценява наличието на основание за регистрация по ЗДДС. При необходимост изисква допълнително документи от данъчния субект. Изготвя протокол в три екземпляра, в който описва констатираните факти и посочва дали е налице основание за регистрация по ЗДДС.

Проверката за установяване на административни нарушения обикновено се извършва по сигнали на външни източници. При нея се разглежда търговската и счетоводната документация на проверявания субект и се преценява дали е извършено нарушение на разпоредбите на ЗДДС. Данъчната ревизия се извършва в подходящо място, предоставено от данъчния субект. Органът, възлагащ ревизия по ДДС, издава акт за възлагане на ревизия в два екземпляра, с който се определя ревизираният субект, ревизиращият екип, данъчният орган, който ще издаде данъчния ревизионен акт, срокът за извършване на ревизията както и други обстоятелства, имащи значение за ревизията. Ревизор от екипа уведомява данъкоплатеца за извършването на данъчна ревизия и му връчва екземпляр от акта за възлагането ѝ. След приключване на ревизията (но не по-късно от 7 дни), се издава данъчен ревизионен акт в два екземпляра. Той е официален документ, с който се определят, изменят, възстановяват или прихващат данъчни задължения по смисъла на ЗДДС. Проверката по делегация и насрещната проверка са необходими при извършването на данъчна ревизия по ДДС.

Контролът по ДДС има за задача да установи размера на действително дължимия данък от регистрираните лица. Освен проверките обект на контрола са и различните документи, които издават данъчно задължените лица.

Проверката на счетоводните сметки може да бъде пълна и частична. При пълната проверка се проверяват записванията по всички счетоводни сметки, заведени в счетоводната документация на данъчния субект. Проверката на всички счетоводни сметки се извършва при данъчна ревизия, целяща облагане не само по ДДС, а и на всички видове данъчни задължения за определен отчетен период, както и при наличие за стопански и данъчни нарушения. При частичната се налага подбор на сметки за последващата документална проверка. Изборът зависи от набраната информация. Подборът на счетоводни сметки трябва да е в съответствие с облагането на данъка върху добавената стойност.

Когато данъчен орган установи, че ревизираното лице или неговите доставчици са извършили действия с цел да избягнат или осуетят прилагането на закона, за да получат облага или данъчно предимство, данъчният орган отказва правото на приспадане на данъчен кредит по такъв начин и в размер, че да се премахнат всички облаги или данъчни предимства на всяко лице, което пряко е получило облага или данъчно предимство.

Действията на лице или лица са извършени, ако:

- е налице сделка (доставка), по която доставчик или получател е лице, което не съществува или осъществява търговска дейност без съдебна или данъчна регистрация;

- е налице сделка (доставка), по която доставчикът не е начислил данък в предвидените в съответния закон срокове;
- лице не е издало данъчен документ, когато по закон се предвижда задължение за това.

Установяването на обстоятелствата, свързани с нерегламентираната дейност по отношение на правото на приспадане на данъчен кредит, се извършва от данъчния орган с данъчен ревизионен акт.

Глава V. Измами и злоупотреби с обществени поръчки

1. Същност и принципи на обществените поръчки. Контролни органи

Обществената поръчка представлява административна процедура по възлагане на поръчка за доставки на стоки, извършване на услуги или строителни работи, извършвани от организации, органи и лица в рамките на публичния сектор. Понятието обществена поръчка се характеризира с това, че се тя се възлага в сфери, които обслужват и задоволяват интересите на широк кръг от субекти, тоест предназначени са за удовлетворяването на обществените потребности.²⁷ Основните принципи, върху които са изградени процедурите за възлагане са следните: равнопоставеност и недопускане на дискриминация, свободна конкурентност, пропорционалност, публичност и прозрачност.

Първия от изброените принципи гарантира еднаквото отношение към всички кандидати/участници в процеса на възлагане, равните им права и задължения, както и невъзможността за даване на необосновано предимство на един кандидат/участник спрямо друг. Свободната конкуренция от своя страна гарантира, че обществените поръчки и по-конкретно техният предмет и изисквания за изпълнение трябва да са дефинирани така, че да стимулират кандидатите да се включат в състезанието по честен начин. Изискванията към изпълнението на поръчката и възможностите на лицата да участват в поръчката се определя в третия вид принцип – пропорционалност, който гласи, че условията не трябва да са прекомерни, тоест не трябва да надвишават необходимото за постигане целта на поръчката.

Основополагащи принципи за същността на обществените поръчки са публичност и прозрачност. Чрез публичността се цели да се даде възможност на множество лица, които могат да удовлетворят конкретна потребност, да отправят своите предложения до възложителя. Той от своя страна чрез избора на най-доброто предложение ще осигури изпълнението на основната си функция – удовлетворяване на определена обществена потребност. Най-доброто предложение изисква всички действия, имащи отношение към избора на изпълнител, да са мотивирани и подкрепени с ясни и логични доводи. Този избор не може да се осъществява въз основа на причини, които не са известни на всички и които по своята същност не са етични.

Условията и реда за възлагане на обществени поръчки са регламентирани в Закона за обществените поръчки. До приемането му през 2004 година управлението на обществените поръчки в България се осъществява от министъра на държавната

²⁷ Павлова, М., Обществени поръчки – управление и контрол, Издателски комплекс УНСС, София, 2017

администрация, като към него е създадена дирекция „Обществени поръчки“, която следи за прилагането на законодателството в тази област.

Законът цели осигуряването на ефективност при разходването на публични средства, средства, предоставяни от европейските фондове и програми, тези свързани с извършването на дейности в секторите на водоснабдяването, енергетиката и транспорти, както и средствата на дружества и предприятия, които са възложителя по смисъла на закона.²⁸

Реализирането на устойчива политика в областта на обществените поръчки и изпълнението на задълженията по хармонизиране на националното законодателство с европейското налагат обособяването на отделен орган, който е отговорен за постигане на тези цели. Този орган е Агенция по обществените поръчки (АОП), създадена с оглед да се постигне по-добро съответствие с изискванията на ЕС относно възлагане на поръчките.

Агенцията осъществява и предварителен контрол върху процедурите за възлагане на поръчките. Основните характеристики на този вид контрол са превенция срещу грешки и натушения, допускани при възлагането на договорите за обществени поръчки и оказване на методическа помощ на възложителите. Контролът от АОП няма сакниционен характер и не цели налагане на наказание при установяване на нарушения. Той е външен коректив за допусканияте грешки и пропуски от страна на възложителя.

Санкционираща функция при откриването на нарушения има институцията Агенция за държавна финансова инспекция (АДФИ). Тя представлява администрация към министъра на финансите, чиято цел е да защитава публичните финансови интереси чрез извършване на последващи финансови инспекции за спазване на нормативните актове, които уреждат бюджетната, финансово-стопанската или отчетната дейност, както и дейността по възлагане и изпълнение на обществените поръчки.

Сметната палата на Република България е другият орган, на който Законът за обществените поръчки възлага осъществяването на контрол в областта на обществените поръчки. Резултатите от контрола на Сметната палата се отразяват в одитни доклади.

2.Индикатори за нередности и измами в областта на обществените поръчки – червени флагове

Обществените поръчки са най-големият канал за публични разходи, както и една от най-уязвимите области за измами и злоупотреби, тъй като много често се явяват като източник за незаконосъобразно придобиване на финансови средства или облаги от

²⁸ Закон за обществените поръчки

страна на възложители или техни представители. В тази връзка, всеки един от участниците в процеса на планиране, възлагане и изпълнение на обществените поръчки е нужно много добре да разбира определенията за нередност и измама и да следи за тяхното недопускане.

Условията и реда за възлагане на обществени поръчки са регламентирани в горепосочения закон - ЗОП. В него са определени и няколко принципа, които следва да се спазват при възлагане и изпълнение на обществените поръчки, а именно:

- Публичност и прозрачност;
- Лоялна конкуренция;
- Ефективност и ефикасност;
- Законосъобразност;
- Икономичност;
- Равнопоставеност и недопускане на дискриминация.

Неспазването на тези принципи може да доведе до наличие на нередност или извършване на измама.

В годишния доклад на Европейската служба за борба с измамите (OLAF)²⁹ са представени статистически данни за нередностите и измамите – 20% от тях са свързани с нарушения на правилата за възлагане на поръчките, които от своя страна представляват 30% от всички докладвани неправомерни суми. Основните проблеми, които правят тази област толкова уязвима, са няколко: сложни, неясни закони, които са трудни за прилагане, недостатъчно квалификация и компетентност в органите, недостатъчен брой одити, проверки и липса на контрол, извършван от регулаторните органи.

В доклад³⁰ съставен от група експерти от държавите членки на Европейския съюз, ръководена и координирана от отдел „Предотвратяване, докладване и анализ на измамите“ на Европейската служба за борба с измамите (OLAF), се представят примери за случаи на измами и злоупотреби, червени флагове, най-добри практики и решения. Червените флагове представляват предупредителни сигнали, които могат да показват наличие на измама или нередност, но не непременно, че са извършени такива. Тези флагове трябва да се разглеждат по-скоро като сигнал, че някоя от областите се нуждае от допълнително внимание, насочено към нея, за да се предотврати потенциална измама. Примерите за случаи, добрите практики, както и решенията представени в доклада са също изключително важни, тъй като представляват мерки, които вече са се оказали ползотворни. Някои от представени “червени флагове” са следните:

²⁹ Годишен доклад на OLAF за 2016г.

³⁰ Доклад Измами в областта на обществените поръчки – набор от червени флагове и най-добри практики, 20.12.2017г.

Корупция (подкупи, рушвети)

Подкупите и рушветите се изразяват в даване или получаване на „нещо стойностно“, като целта е влияние върху дадено решение или официален акт. „Стойностното нещо“ често не е парична сума, а може да намери изражение в даването подаръци, заеми, плащания над размера на направените покупки, употреба на кредитни карти и др. Индикатори за измама в тези случаи могат да бъдат следните:

- Благосклонно отношение на възложителя към изпълнителя за определен период от време
- Необяснимо и внезапно увеличение на благосъстоянието на въпросния изпълнител;
- Тясна социализация между възложителя и доставчика на стоки и услуги.

Освен подкупи и рушвети може да съществува и корупционно влияние, което най-често се проявява като например купуване от един единствен източник, а за да бъде по-лесно прикрито нарушението, покупката се разделя на няколко по-малки такива на стойност под прага за провеждане на тръжна процедура. Също за корупционно влияние се смятат и следните: покупки в прекомерни количества, както и ниско качество за сметка на неоправдано високи цени.

Недеклариран конфликт на интереси

Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) предлага следното определение³¹ за конфликт на интереси: „... представлява конфликт между обществените задължения и частните интереси на длъжностни лица, при който частните интереси могат да повлияят по неподходящ начин върху изпълнението на техните служебни задължения и отговорности.“ Конфликт на интереси в областта на обществените поръчки може да възникне, когато служител на възлагащата организация има недекларирани финансови интереси във връзка с определена поръчка или изпълнител. Тогава той необяснимо фаворизира конкретен доставчик или изпълнител и допуска извършването на дейности на високи цени и ниско качество в продължителен период от време. Въпреки това дори и да съществува конфликт на интереси, в случай че е напълно деклариран и одобрен от работодателя, той не подлежи на съдебно преследване.

Съгласявателство при офериране

Договарящите се от определен регион, географска област или отрасъл могат да се договорят тайно с цел елиминиране на конкуренцията и завишаване на цените

³¹ Вж. „Managing Conflict of Interest in the Public Service“ (Управление на конфликта на интереси в публичния сектор), НАСОКИ НА ОИСР И ОПИТ НА ДЪРЖАВИТЕ, стр. 24—25, <http://www.oecd.org/corruption/ethics/48994419.pdf>

посредством различни схеми за съглашателство при оферирание. Тези схеми за съглашателство могат да се разделят на черити вида: допълващо оферирание, неподаване или отказ от оферта, участие на ротативен принцип, разделяне на пазари.

При първият от посочените видове няколко кандидати, които си сътрудничат, се договарят да представят неприемливи оферти или такива при по-високи, за да направят възможен и предпочитан избора на фаворизиран изпълнител при завишени цени. Целта на тази схема е след спечелването на фаворизирания изпълнител, той да раздели своята печалба със сътрудниците си в схемата. Следователно с допълващо оферирание, известно и като подаване на фиктивни оферти, се цели само създаване на впечатление за участие в търга, но не и да осигури одобрение от страна на възложителя.

При неподаване или отказ от оферта е нужно да са изпълнени две условия: първо броят на оферентите да е ограничен и второ всички те да са съгласни да участват в схемата. При наличие на нов случаен оферент в състезателната процедура, който не е съгласен да участва в схемата, изкуственото завишаване на цените би било очевидно. Именно затова участниците в съглашателството могат да платят (или дори да прибегнат до по-силни средства за принуда) на външни дружества, за да се въздържат от участие.

Чрез участие на ротативен принцип се цели въздържане от участие или представяне на допълващи оферти като така съучастниците дават възможност на всеки един от тях да представи най-носка оферта на ротационен принцип. При последният вид - разпределяне на пазари, сътрудническите си дружества се споразумяват да си разпределят определени пазари и да не се конкурират помежду си в съответните райони.

Индикаторите за измама в този вид схема могат да бъдат следните:

- Трайно завишаване на цените при всички оференти и трайно спадане на същите при наличие на нов участник;
- Неспечелилите оференти се наемат като подизпълнители;
- Някои дружества са винаги в конкуренция, докато други - никога;
- Взаимовръзки между отделни участници - съвпадащи телефонни номера, адреси и др.;
- Наличие на признаци за обмен на информация между изпълнителите относно цените, както и разпределяне на територии помежду си;
- Неуспелите кандидати са фиктивни - не могат да бъдат намерени в бизнес указателите, нито в интернет; нямат и адрес.

Небалансирано договаряне

Този вид схема касае процеса на оферирание, като се смята за една от най-ефективните, тъй като манипулацията не е очевидна като при някои други схеми, например покупки от един единствен източник. При нея служители, които са натоварени

с функции по провеждането на тръжната процедура, предоставят полезна информация на фаворизиран оферент, като например че една или няколко позиции в поканата за предсатвяне на оферти няма да бъдат включени в договора. Разбира се, тази информация е вътрешна и не е достъпна за останалите участници. След получаването на такъв вид информация фаворизирания оферент има възможност да представи оферта на по-ниска цена от цените на останалите участници, като посочи и много ниска цена за позицията, която няма да бъде включена в окончателния договор.

Индикаторите, които биха ни подсказали, че съществува измама са когато офертите по определена позиция са неразумно ниски, а скоро след възлагането на поръчката се внасят изменения в договора. Друг индикатор е когато оферентът е приближено лице на служителите по договарянето.

- Подмяна на стоки

Подмяната се извършва без знанието на възложителя, като продуктите с които се заменят са с по-ниско качество, дори могат да създават опасност за живота, когато става дума за инфраструктура или сгради. Най-често подмяната на стоки се извършва при наличието на договор, който изисква скъпи материали от висок клас, които могат лесно да бъдат заменени с подобно изглеждащи, но по-евтини материали.

Индикатори за измама:

- Несъответствие между очаквания и реалния вид на стоката;
- Броят на неизправностите и ранните замени е над средния;
- Различия между прогнозните и реалните цени на материалите и др.

3. Политики и превенции за борба с измамите при обществените поръчки.

Принципи на ОИСР за почтеност в обществените поръчки

Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) е форум, в който работят заедно правителствата на тридесет демокрации за справяне с икономическите, екологичните и социалните предизвикателства на глобализацията. Организацията осигурява среда, в която правителствата могат да сравняват политически опит, да търсят отговори на често срещани проблеми, да установяват добри практики и да работят за координиране на националните и международните политики.

През 2009 година организацията публикува “Принципи за почтеност в обществените поръчки”³². Принципите ръководят правителствата при разработването и прилагането на адекватна политическа рамка за повишаване на почтеността в

³² ОИСР (2009 г.), Принципи за почтеност при обществените поръчки, <http://www.oecd.org/gov/ethics/48994520.pdf>.

обществените поръчки, като същевременно се вземат предвид различните национални закони и организационни структури на страните членки.

Принципите предоставят политическа рамка с десет основни Принципа представени в схема 1, чрез спазването на които може да се постигне засилване на почтеността и общественото доверие в начина на управление на публичните средства.

Схема 1

<i>А. Прозрачност</i>	
1. Осигуряване на адекватна степен на прозрачност на целия поръчков цикъл с цел насърчаване на честност и справедливо отношение към потенциалните доставчици	
2. Максимизиране на прозрачността при провеждането на конкурси и предприемане на предпазни мерки с цел повишаване на почтеността	
<i>Б. Добро управление</i>	
3. Уверете се, че публичните средства се използват по предназначение при възлагането на обществени поръчки	
4. Гарантирайте, че служителите отговарят на високи професионални стандарти	за
знания, умения и почтеност	
<i>В. Предотвратяване на нарушения, мониторинг</i>	
5. Въвеждане механизми за предотвратяване на рисковете свързани с почтеността при обществените поръчки	
6. Насърчаване на по-тясно сътрудничество между държавния и частния сектор за поддържане на високи стандарти за почтеност	
7. Осигурете специфични механизми за наблюдение на обществените поръчки, както и механизми за откриване на нарушения и прилагане на съответните санкции	
<i>Г. Отговорност и контрол</i>	
8. Създаване на ясна верига на отговорност и ефективни контролни механизми	
9. Справяне с оплакванията от потенциални доставчици по справедлив и навременен начин	
10. Упълномощаване на граждански организации и медията да изследват обществени поръчки	

А) Прозрачност ³³

1. Правителствата трябва да осигурят достъп до закони и подзаконови актове, съдебни и/или административни решения за обществените поръчки, както и до действителните средства и процеси, чрез които конкретни поръчки са определени, възлагани и управлявани. Отвореният търг допринася за повишаване на прозрачността в процеса.

- Ограниченото участие в търга не означава непременно по-малка прозрачност.

- Насоките и материалите за обучение предоставят примери за конкретни стъпки за справяне с ограничени или неконкурентни процедури както за длъжностните лица по обществените поръчки, така и за финансирането. Ограниченията също са важни за определяне на ясно определени граници

Б) Добро управление ³⁴

2. Планирането на обществени поръчки и свързаните с тях разходи са от ключово значение за отразяване на дългосрочен и стратегически поглед върху нуждите на правителството.

3. Длъжностните лица, които работят в областта на обществените поръчки, притежават решаващо значение за повишаване на съпротивата срещу лошото управление и корупцията и е необходимо да се осигурят адекватни стимули за привличане на висококвалифицирани служители.

4. Стандартите за почтеност са основен елемент на професионализма, тъй като те влияят и върху ежедневно поведение на служителите и допринасят за създаването на култура на почтеност.

В) Предотвратяване на нарушения, мониторинг ³⁵

5. Правителствата трябва да осигурят институционални или процедурни рамки, които помагат за защита на служителите в обществените поръчки от неправомерно влияние от страна на политици или висши служители

6. Правителствата трябва да определят ясни стандарти за почтеност и да гарантират спазването на целия цикъл на поръчките, особено в управлението на договорите. Правителствата трябва да записват обратна връзка относно опита с отделни доставчици, за да помогнат на държавните служители да вземат решения в бъдеще.

³³ ОИСР (2009 г.), Принципи за почтеност при обществените поръчки, Глава първа – Прозрачност, стр.21

³⁴ ОИСР (2009 г.), Принципи за почтеност при обществените поръчки, Глава втора – Добро управление, стр.27

³⁵ ОИСР (2009 г.), Принципи за почтеност при обществените поръчки, Глава трета – Предотвратяване на нарушения, мониторинг, стр.33

7. Правителствата трябва да създадат механизми за проследяване на решенията и да позволят идентифицирането на нередности и потенциална корупция в обществените поръчки. Длъжностните лица, които отговарят за контрола, трябва да са запознати с техниките и участниците в корупцията, за да улеснят разкриването на нарушения. Тези служители могат редовно да следват специализирано обучение, за да ги информират за корумпирани техники, използвани при възлагане на обществени поръчки

Г) Отговорност и контрол³⁶

8. Правителствата трябва да установят ясна верига от отговорност, като определят органа за одобрение, основаващ се на подходящо разделение на задълженията, както и задълженията за вътрешно отчитане.

Редовният вътрешен контрол от длъжностни лица, независими от тези, които извършват поръчката, може да бъде съобразен с вида на риска; тези контроли включват финансов контрол, вътрешен одит или контрол на управлението. Външните одити на дейностите по възлагане на обществени поръчки са важни, за да се гарантира, че практиките съответстват на процесите; те се извършват, за да се провери дали контролите се извършват според очакванията. Финансовите одити помагат за откриване и разследване на измами и корупция, докато одитите за изпълнение предоставят информация за реалните ползи от поръчките и предлагат системни подобрения. Одитите за изпълнение преразглеждат не само спазването на правилата за разходите, но и постигането на физическите и икономическите цели на инвестицията

9. Правителствата трябва да гарантират, че потенциалните доставчици имат ефективен и навременен достъп до системите за преглед на решенията за възлагане на обществени поръчки и че тези оплаквания ще бъдат незабавно разрешени.

10. Правителствата трябва да оповестяват обществена информация при ключовите условия на големи договори с организации на гражданското общество, медии и широката общественост. За да допълнят тези традиционни механизми за отчетност, правителствата трябва да обмислят участието на представители на организациите на гражданското общество и на широката общественост в мониторинга на високо стойностни или сложни поръчки, които крият значителни рискове от лошо управление и корупция.

³⁶ ОИСР (2009 г.), Принципи за почтеност при обществените поръчки, Глава четвърта – Отговорност и контрол, стр.41

Глава VI. Измами и злоупотреби с европейски фондове и програми

Европейският съюз финансира дейности посредством съответни фондове насочени към шест основни групи: регионално и градско развитие, заетост и социално приобщаване, земеделие и развитие на селските райони, морско дело и рибарство, научни изследвания и иновации, хуманитарна помощ.

Европейските структурни фондове за финансиране за периода 2014-2020г са :



Схема 2

Управлението на средствата се регулира със строги правила, които да гарантират контрол върху прозрачното им и отчетно изразходване.

По данни на Европейския Съюз „над 76% от бюджета на ЕС свързан със структурните инвестиционни фондове от стратегията „Европа 2020“ се управлява в партньорство с националните и регионалните органи чрез системата на „споделеното управление“.³⁷

³⁷ https://europa.eu/european-union/about-eu/funding-grants_bg

В наши дни поради финансирането на много разнообразни проекти и програми от страна на Европейския съюз, в страната се прилага стратегия за предотвратяване и разкриване на измами свързани със средства от Европейския съюз.

1. Институции за борба с измамите свързани със средства от Европейския съюз

Политиките и превенциите за борба с измамите свързани със средства от Европейския съюз се реализира на няколко нива:

- европейско - чрез ОЛАФ - Европейската служба за борба с измамите , която е на подчинение на Европейската Комисия;
- национално – чрез Съвета АФКОС и Дирекция АФКОС, ИА „Одит на средствата от Европейския съюз“;

ОЛАФ/OLAF : Европейската служба за борба с измамите

ОЛАФ (Office Européen de Lutte Anti-Fraude) е генерална дирекция в структурата на Европейската Комисия. Създадена е през 1999 г по инициатива на Европейския парламент с цел да защитава финансовите интереси на ЕС като се бори с корупцията, финансовите измами, лошото управление на европейските институции и с други нередни дейности.

Обект на разследване от ОЛАФ са неправомерни действия при процедури за обществени поръчки, измамни искания, длъжностни присвоявания, митнически измами. Дейността се осъществява посредством независими външни и вътрешни разследвания. ОЛАФ координира дейността между властите в отделните страни-членки, осъществява сътрудничество между тях

ОЛАФ обобщава събраните знания и опит и помага на отговорните за управлението на средствата от ЕС органи да разберат заплахите, видовете измами, рисковете и тенденциите, за да могат да ги предотвратят.

Съществуват програми „Херкулес“ за финансиране на дейности свързани с предотвратяване и борба с измамите, корупция, както и други незаконни дейности относно финансовите интереси на Европейския Съюз.

ОЛАФ е административен разследващ орган, който няма дисциплинарни или съдебни функции, не може да принуди държавните обвинители да предприемат действия.

Съвет за координация в борбата с правонарушенията, засягащи финансовите интереси на Европейския съюз т.нар. Съвет АФКОС

С Постановление 18 на МС от 04.02.2003 за създаване на Съвет за координация в борбата с правонарушенията, засягащи финансовите интереси на Европейския съюз (Загл.изм. – ДВ, бр.90 от 2010 г., в сила от 16.11.2010г., бр.60 от 2012 г., в сила от 7.08.2012 г.) Министерският съвет създава Съвет за координация в борбата с правонарушенията, засягащи финансовите интереси на Европейския съюз (АФКОС), наричан Съвет АФКОС.

Главната задача на Съвет АФКОС, дефинирана в чл.2 на постановлението, е *„да дава насоки, наблюдава и осигурява координацията в дейността на държавните органи по предотваряване и борба с правонарушенията – измами, злоупотреби със средства и имущество, принадлежащи на Европейския съюз, включително свързаното с тях национално съфинансиране.“*³⁸

Неговите функции са посочени в чл.4 от същото постановление, като във връзка с поставената задача Съвет АФКОС:

- консултира Министерски съвет;
- обсъжда въпроси, свързани с борбата с нередностите и приема решения с подходящи мерки за оптимизирането ѝ;
- осъществява взаимодействие и сътрудничество с органите на съдебната власт;
- взема решения по чл.325 от Договора за функциониране на Европейския съюз свързани със задълженията на България
- взаимодейства си със Съвета за координация при управлението на средствата от европейския съюз.

Съвет АФКОС ежегодно отчита дейността си пред Министерският съвет.

Членовете на Съвет АФКОС, управляващи европейски средства и/или докладващи нередности определят за съответната администрация:

- служител и негов заместник, а отговарят за борбата с нередностите;
- най-малко двама служители да отговарят за администрирането на нередности.

Съвет АФКОС предоставя копие от цялата кореспонденция с ОЛАФ на Дирекция АФКОС.

Член 13 от Постановление 18 изисква, при поискване от проверяващите национални контролни органи и от контролните органи на Европейската комисия и

³⁸ Постановление 18 на МС от 04.02.2003 за създаване на Съвет за координация в борбата с правонарушенията, засягащи финансовите интереси на Европейския съюз (Загл.изм. – ДВ, бр.90 от 2010 г., в сила от 16.11.2010г., бр.60 от 2012 г., в сила от 7.08.2012 г.)

ОЛАФ, всеки бенефициент и изпълнител по финансирани или съфинансирани от фондове на Европейския съюз проекти да осигури достъп до активите и до информация по съответните проекти.

Дирекция „Защита на финансовите интереси на Европейския съюз (АФКОС)“ към Министерство на вътрешните работи т.нар. Дирекция АФКОС

Дирекция „Защита на финансовите интереси на Европейския съюз (АФКОС)“ към МВР, т.нар. Дирекция АФКОС е специализирана структура на МВР. Тя осъществява защита на финансовите интереси на ЕС посредством информационна, координационна и контролна дейност.

Обхват на дейността на Дирекция АФКОС:

- подпомагане на министъра на вътрешните работи при провеждане на политиката на държавата за защита на финансовите интереси на ЕС;
- изпълнява функциите на секретариат на Съвет АФКОС и координира борбата с правонарушенията на финансовите интереси на ЕС;
- национална контактна точка с ОЛАФ;
- национална контактна точка със съответните компетентни органи в държаните-членки и в други държави при защитата на финансовите интереси на ЕС;
- национално звено за връзка относно централната база данни за отстраняванията , съгласно Регламент (Евроатом, ЕО) № 1302/17.12.2008 на Европейската комисия;
- осъществява оперативно сътрудничество с ОЛАФ при контрола и проверките на място при провеждането на разследвания на територията на България;
- от българска страна създава необходимата организация и подготовка на годишния доклад (по член 325 от Договора за функционирането на Европейския съюз) на Европейската комисия;
- получава сигнали за нередности и извършва анализ, оценка и проверка по тях;
- по своя инициатива или по искане на ОЛАФ извършва административни проверки за идентифициране на нередности;
- извършва проверки и контролира процедурите по администриране на нередности;

- осъществява информационна и аналитичната дейност;
- на национално ниво отговаря за докладване на нередности до Европейската комисия;
- контролира и координира, наблюдава и осигурява докладването на нередности от националните институции към Европейската комисия;

Изпълнителна агенция „Одит на средствата от Европейския съюз“ т.нар. ИА ОСЕС

ИА „Одит на средствата от Европейския съюз“ е одитен орган на България на оперативните програми за периода 2014-2020г, съгласно решение №792/17.12.2013г на Министерски съвет, по Структурните фондове и Кохезионния фонд на Европейския съюз.

Функциите на агенцията съгласно чл.127 на Регламент №792/17.12.2013г :

- Гарантира, че одитите са извършени, за да удостоверят ефективното функциониране на системата за управление и контрол на ОПРР;
- Гарантира, че одитите са извършени по операции въз основа на подходяща извадка, за удостоверяване на декларираните разходи;
- В рамките на осем месеца от приемането на оперативната програма, изготвя стратегия за одит и при поискване я представя на Комисията;
- Ежегодно от 2016 г. до и включително 2024 г актуализира стратегията за одит;
- Изготвя контролен доклад, съдържащ основни констатации от одитите, включително констатации във връзка с установени недостатъци в системите за управление и контрол, както и предложените и предприетите корективни действия;
- Представя пред Европейската комисия основен годишен доклад, съдържащ резултатите от проведените одити през предходния 12-месечен период, приключващ на 30-ти юни всяка година в съответствие със стратегията за одит на оперативната програма и докладва всички слабости, открити в системите за управление и контрол на програмата;
- Дава мнение въз основа на проведения контрол и одити, извършени под негова отговорност, дали системата за управление и контрол функционира ефективно, така че да предостави разумна гаранция, че отчетите за разходи, представени на Комисията са коректни и че съответните трансакции са законови и правилно извършени

- Предоставя на Комисията най-късно до 31-ви март Декларация за приключване, определяща валидността на искането за плащане на крайния баланс и законността и правилността на съответните транзакции, покрити от крайния отчет за разходите, която ще бъде подкрепена от крайния контролен доклад.

Одитния орган е отговорен за извършване на оценка за съответствие на системите, изградени по оперативните програми (чл.127 на Регламент №792/17.12.2013г).

2.Процедури за администриране на нередности по фондове, инструменти и програми, съфинансирани от Европейския съюз

Процедурите за администриране на нередности със средства по фондове, инструменти и програми на Европейския съюз се уреждат при прилагане (Постановление 18 на МС чл.18) чрез издаване на:

акт на Министерски съвет за:

- предприсъединителни фондове;
- структурни фондове на ЕС;
- Кохезионния фонд на ЕС;
- Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони;
- Европейски фонд за гарантиране на земеделието;
- Европейски фонд за рибарство

Указания на министъра на финансите - за „традиционните собствени ресурси“, като част от вноската на Република България в бюджета на ЕС;

Наредба за администриране на нередности по отношение на Европейски структурни и инвестиционни фондове.

С Наредба за определяне на процедурите за администриране на нередности по фондове, инструменти и програми, съфинансирани от Европейския съюз (Загл.доп.-ДВ, бр.6 от 2012г). се уреждат процедурите за администриране на нередности по фондове, инструменти и програми, съфинансирани от ЕС.

Процедурите включват:

- администриране на сигнали за нередности;
- администриране на нередности – установяване, регистриране, докладване, корективни действия, последващото им проследяване и приключване;
- контрола върху прилагането на гореописаните сигнали и нередности.

Обхват на процедурите:

- присъединителни фондове, инструменти и програми;
- фондове, инструменти и програми през програмен период 2014 – 2020 г., останали извън обхвата на Наредба за администриране на нередности по Европейските структурни и инвестиционни фондове.

Отговорни за прилагане на процедурите са:

- ръководителите от администрацията;
- ръководителите на структурите, администриращи европейски фондове, инструменти и програми;
- Председателят на Съвет АФКОС;
- Директорът на Дирекция АФКОС“.

3. Политики и превенция за борба с измамите

В съответствие с принципите на споделеното управление държавите-членки и Комисията следва да са отговорни за управлението и контрола на програмите, съгласно (66) от Регламент № 1303/2013г. от 17.12.2013г на Европейския парламент и на Съвета.

Основната отговорност за изпълнението и контрола на операциите в рамките на програмите се носи от държавите-членки чрез техните системи за управление и контрол. Предотвратяването, откриването и отстраняването на нередности и измами е свързано с изграждане на системи за управление и контрол, които:

- да са в съответствие с изискванията на законодателството на Общността;
- да функционират ефективно чрез одити на определени органи;
- в случай на нередност или съмнения за измама трябва да бъде информирана Комисията, при спазване на действащия регламент за процедурите за докладване;
- при установяване на нередност (неволна нередност или умишлена нередност-измама) манипулираният разход трябва да бъде изключен от съфинансиране от Общността.

Важно изискване към държавите-членки е въвеждането на ефективна уредба за разглеждане на жалби във връзка с европейските структурни и инвестиционни фондове. Стратегия за борба с измамите засягащи финансовите интереси на Европейските общности е приета с Протокол №41т.7/13.10.2005г от Министерски съвет. С нея се набелязват:

- целите, стоящи пред националните органи ангажирани с борбата и противодействието с измамите и нередностите, които засягат финансовите интереси на Европейските общности;

- престоящите задачи при изпълнението им;
- начините и средствата за осъществяването на целите.
- изработването на правила с точни и адекватни контроли за всяка програма.

Проектът Стратегия се изготвя от експерти от ведомствата, представени в Съвета АФКОС.

Основни принципи на за държавните органи при изпълнението на Стратегията за борба с измамите:

- зачитане на правата и свободите на личността;
- спазване на действащото законодателство;
- безпристрастност;
- единство на действията;
- професионализъм.

Главни насоки на избрания стратегически подход са:

- законодателна политика за предотвратяване и разкриване на измамите;
- тясно оперативно сътрудничество;
- междуинституционален подход.
- Стратегията определя рамков подход в отделните области. Тя не обхваща в подробности всички аспекти на превенцията и борбата срещу измамите и нередностите.

Подходът се доразвива за всяка отделна област при изпълнението на набелязаните цели и задачи от съответните компетентни органи.

Начини и средства за реализация на целите на стратегията

1. Усъвършенстване на нормативната база – необходимост от изменение или допълване или създаване на законово, подзаконово, както и на вътрешноведомствено равнище на нова правна регламентация.
2. Изготвяне и технически указания , които представят в обобщен вид информация от действащото национално и общностно законодателство.

Пр. Като технически указания за индикатори за нередности и измами от ИА“Одит на средствата от ЕС“ са посочени:

- Информационна бележка СОСО F 09/003/00 на Европейската комисия;
- „Наръчник за одит на Структурните и Кохезионния фонд агенциите“;
- „Наръчник за вътрешен одит в публичния сектор“ от МФ;
- Подход от Държавен фонд „Земеделие“ за финансови корекции за допускани нарушения при провеждане на обществени поръчки от общините, които са бенефициенти по програма САПАРД.

В техническите указания се представят примерни схеми за измама и свързаните с тях индикатори.

3. Създаване във всички административни структури, отговорни за финансовото, техническо и административно управление на проекти на минимални процедури за борба с нередностите при спазване на разпоредбите на европейското и националното законодателство.

Минималните процедури могат да обхванат следните етапи, обособени като отделни части на процедурата: информиране, предотвратяване, откриване, регистриране, докладване, възстановяване на суми по регистрирани нередности и последващи действия по конкретната нередност, или последващи корективни действия с цел подобряване на процедурата.

4.Одит на средствата от Европейския съюз

Одитът на средствата от Европейския съюз се осъществява от Изпълнителна агенция „Одит на средствата от Европейския съюз“ .

Приложимата нормативна база включва:

- регламента на Европейския съюз;
- националното законодателство – ЗВОПС, Наредби и др.;
- международни споразумения, подписани от Република България
- международно признати одиторски стандарти .

Международно признати одиторски стандарти са одиторските стандарти по смисъла на Наредба Н-2 от 30.06.2016г, Допълнителни разпоредби §1. Т.1, са:

- Международните одиторски стандарти на международната федерация на счетоводителите (IFAC);
- Стандартите на Международната организация на върховните одитни институции (ИНТОСАЙ);
- Международните стандарти за професионална практика по вътрешен одит на института на вътрешните одитори (IIA).

1. Специфични дейности

Специфичните одитни дейности по фондове и програми на Европейския съюз са изброени в чл.41 на Глава пета на Закона за вътрешния одит в публичния сектор³⁹ и включват:

³⁹ Закон за вътрешния одит в публичния сектор .Обнародван, ДВ, бр.27 от 31.03.2006г., допълнен, ДВ, бр.9 от 12.02.2019г

- Одити на системите, операциите и отчетите по всички оперативни програми съфинансирани от Европейския фонд за регионално развитие, Кохезионния фонд, Европейски фонд за морско дело и рибарство и Фонда за европейско подпомагане на нуждаещите се лица;
- издаване на декларация за приключване на програма, съфинансирана от фондове на Европейския съюз, като декларацията се основава на оценка на системите за управление и контрол на резултатите от извършените проверки и когато е необходимо – на допълнителни проверки на транзакциите.

Наредба №Н-2 от 30.06.2016г за реда и начина за осъществяване, координация и хармонизация на специфичните одитни дейности по фондове и програми на Европейския съюз,⁴⁰ издадена на основание чл.44 ал.2 във връзка с чл.41 от ЗВОПС, уточнява специфичните одитни дейности по фондове и програми на ЕС:

- одит на системите за оценка на правилното функциониране на системите за управление и контрол;
- одити на операциите за оценка на законосъобразността и редовността на декларираните пред Европейската комисия разходи;
- одити на отчетите за оценка на пълнотата, точността и верността на сумите, декларирани в годишните счетоводни отчети;
- издаване на годишни контролни доклади, годишни становища и декларации за приключване на програмите съфинансирани от фондове на ЕС, които обобщават резултатите от гореописаните одитни дейности.

Одиторите оценят ефективността на работата на системите за управление и контрол и способността системата навреме да предотвратява и открива нередностите и измамите.²

Способността на Системите за управление и контрол (СУК) да гарантират законообразност и редовност на разходите се установява при вътрешния одит и се оценява с ниво на увереност – ниска, умерена или висока степен на гаранция на законосъобразността и редовността на разходите или с изразяването на резерви при установени проблеми.

⁴⁰ Наредба №Н-2 от 30.06.2016г за реда и начина за осъществяване, координация и хармонизация на специфичните одитни дейности по фондове и програми на Европейския съюз, ДВ.бр.52/08.07.2016г
 2 Илиев, Пл. (2017) Контрол върху нередностите при използване средства на ЕС. *Working Paper. Научен електронен архив на НБУ, София. (Unpublished)*

Когато една програма е финансирана от няколко фонда и степента на увереност от СУК е различна за различните фондове следва да се обяснят различията и да се посочат резервите за всеки един от фондовете.

Подход на одитния орган

Одитен орган на средствата от ЕС е Изпълнителна агенция „Одит на средствата от Европейския съюз“, който накратко ще наричаме Одитен орган.

Одитния орган предоставя независима и обективна оценка относно:

- правилното функциониране на системите за управление и контрол относно средствата от Европейския съюз;
- пълнотата, точността и достоверността на годишните счетоводни отчети и законосъобразността и редовността на свързаните с тях разходи.

Одитния орган прилага подход основан на риска и фокусът е към области с висок риск за нередности и грешки (обществени поръчки, изпълнение на сключени договор, безвъзмездна финансова помощ и др).

За определено ниво на проверка, управляващ орган или/и бенефициент, се идентифицират и сравняват присъщия и контролния риск. Обекти на проверка са изборът на проекти, провеждането на обществени поръчки, изпълнението на проекта, допустимостта на разходите, достатъчността на одитната следа по отношение на документирането на отчетността, наблюдението и докладването и информацията и публичността.

При процедури за възлагане на обществени поръчки и процедури за безвъзмездна финансова помощ (грант) рискът за нередности в процедурите се прилага за всички участници- Управляващи органи, Междинни звена за грантов договор и бенефициенти.

При установяване на одиторите на индикатори за измама не се съобщава на одитираното лице , а се информира Управляващия орган (изключение е случаят, когато индикаторите за измама засягат Управляващия орган) и специализирана Дирекция АФКОС към МВР.

Глава VII. Политики и превенции срещу измами и злоупотреби

1.Превенция и предотвратяване на измами

В случай на умишлени действия за измама, целта на превантивния контрол е да се намалят възможностите и да се премахне изкушението от потенциалните нарушители. Техниките за превенция включват въвеждането на политики, процедури и контрол и дейности като обучение и осведоменост за измамите, за да се спре измамата. Така може да се гарантира стабилността и продължаване на съществуването на бизнеса. Въпреки това, много организации нямат официален подход за предотвратяване на измами. След като вече е станала измама, вероятността да се възстановят откраднатите средства от извършителя или чрез застраховка често е сравнително ниска.

2.Развитие на етична култура

Нагласите в рамките на една организация често поставят основата на среда с висок или нисък риск от измами. Когато могат да бъдат пренебрегвани незначителни неетични практики (например дребна кражба, измами с разходи), по-големи измами, извършени от по-високи нива на управление, също могат да бъдат третираны по подобен снизходителен начин. В тази среда може да съществува риск от тотален срив на организацията или чрез единична катастрофална измама, или чрез комбинираната тежест на много по-малки измами.

Организациите, които са отделили време да разгледат мястото си на етични въпроси, разбраха, че високите етични стандарти носят дългосрочни ползи, тъй като клиентите, доставчиците, служителите и общността осъзнават, че имат работа с надеждна организация. Те също са разбрали, че съмнителните етични или измамни практики причиняват сериозни неблагоприятни последици за засегнатите хора и организации, когато са изложени. Дефиницията на добрата етична практика не е проста. Идеите се различават в различни културни и национални граници и се променят във времето. Но изявленията на корпоративната етика не трябва да бъдат дълги, за да бъдат ефективни.

Етичен кодекс или политика за борба с измамите обаче не са достатъчни за предотвратяване на измама. Етичното поведение трябва да бъде вградено в културата на организацията. Поемането на ангажимент от висшето ръководство е ключово, тъй като служителите са по-склонни да правят това, което виждат да правят началниците си, отколкото да следват етична политика и е от съществено значение управлението да не прилага двойни стандарти. Организациите трябва да гарантират, че висшето

ръководство е ангажирано с контрола върху рисковете от измама. Висшето ръководство трябва да бъде възложено на отговорността за предотвратяване на измами, тъй като това изпраща съобщение до служителите, че организацията сериозно се занимава с измама и гарантира, че борбата с измамите ще бъде разгледана на висшите нива. Спазването на политиките и кодексите трябва да бъде редовно наблюдавано и контролирано от подходящи хора, а самите документи също трябва да бъдат редовно преглеждани и изменяни.

3.Периодична оценка на риска от измами

За да управляват риска от измами, организациите трябва периодично да идентифицират рисковете от измама в рамките на своята организация.

Всеки риск в общия модел на риска трябва да бъде проучен, за да се идентифицира как той потенциално се развива чрез организацията. Важно е да се гарантира, че рискът е внимателно дефиниран и обяснен, за да се улесни по-нататъшен анализ.

След като бъдат идентифицирани рисковете, трябва да се направи оценка на възможното въздействие и съответната вероятност от възникване, като се използват последователни параметри, които ще позволят разработването на анализ на риска. На етапа на планиране ръководството трябва да постигне съгласие за най-подходящото определение и брой категории, които да се използват при оценка на вероятността и въздействието.

Оценката на въздействието на риска не трябва просто да отчита финансовото въздействие, но също така трябва да отчита жизнеспособността и репутацията на организацията и да отчита политическата и търговската чувствителност. Анализът трябва да бъде или качествен, или количествен и да бъде последователен, за да позволи сравнения. Качественият подход обикновено включва класифициране на рисковете във високи, средни и ниски категории.

Оценката на потенциалното въздействие на определен риск може да бъде усложнена от факта, че може да има редица възможни резултати или рискът да възникне няколко пъти за даден период от време. Такива усложнения трябва да се предвидят и да се приеме последователен подход, който например може да се стреми да оцени най-лошия сценарий за, да речем, 12 месеца времеви период.

4.Вероятност за поява

Вероятността за възникване на риск трябва да се оценява на брутна, нетна и целева основа. Брутната база оценява присъщата вероятност събитието да се случи при липса на никакви процеси, които организацията може да има за намаляване на тази

вероятност. Нетната основа оценява вероятността, като се вземат предвид текущите условия и процеси за смекчаване на вероятността от настъпване на събитието. Целевата вероятност за възникване на риск отразява рисковия апетит на организацията. Когато нетната вероятност и целевата вероятност за определен риск се различават, това би означавало необходимостта от съответното изменение на профила на риска.

Рисковете от измамите трябва да бъдат идентифицирани за всички области и процеси на бизнеса и след това да бъдат оценени по отношение на въздействие и вероятност. В допълнение към паричното въздействие оценката трябва да отчита нефинансови фактори като репутацията. Ефективната оценка на риска от измами ще подчертае рисковете, които преди това са били неидентифицирани и ще засили способността за навременно предотвратяване и разкриване на измама. Възможностите за икономия на разходи също могат да бъдат идентифицирани в резултат на извършване на оценка на риска от измами.⁴¹

5.Отговорност за вътрешния контрол

Цялостната отговорност за системата за вътрешен контрол на организацията трябва да бъде на най-високото ниво в организацията. Директорите са отговорни за поддържането на адекватни счетоводни записи. Те трябва да поддържа стабилна система за вътрешен контрол, за да защити инвестициите на акционерите и активите на компанията. Това трябва да включва процедури, предназначени да минимизират риска от измама.

Одиторите несъмнено играят роля в управлението на риска от измами, но те не носят основната отговорност. Международният стандарт за одит 240 (МОС 240) пояснява тези отговорности.

Въпреки че основната отговорност за предотвратяване и разкриване на измами не е на одитора, МОС 240 изисква одиторите да включат методи за идентифициране на потенциални случаи на измама при планирането и провеждането на одита.

- да се обсъди риска от измама с ръководството и тези натоварен с управление
- да се обсъдят с одитния екип съществени неточности поради измама
- да се информира ръководството за съществени слабости в проектирания модел и внедряването на система на вътрешен контрол, целяща предотвратяването и разкриването на измама, когато такива слабости стават известни на одитора.⁴²

⁴¹ Financial Statement Fraud: Prevention and Detection – 2009, Стр. 90-95

⁴² <http://balans.bg/129-mos-240-otgovornost-na-oditora-otnosno-izmami-pri-odita-na-finansovi-otcheti/>

6. Системи за вътрешен контрол

Системата за вътрешен контрол включва всички онези политики и процедури, които взети заедно, подкрепят ефективната и ефикасна работа на организацията. Вътрешният контрол обикновено се занимава с фактори като процеси на одобрение и разрешаване, ограничения на достъпа и контрол на транзакциите, съгласуване на акаунти и физическа сигурност. Тези процедури често включват разделянето на отговорностите и проверките и балансите за намаляване на риска.

Разделянето на задълженията не винаги е възможно и може да се наложи въвеждането на допълнителни проверки и контрол на ръководството, включително някои форми на вътрешен одит като редовен елемент.

Броят и видът на вътрешните контроли, които една организация може да въведе зависят от естеството и размера на организациите. Вътрешният контрол за свеждане до минимум на измамите трябва, когато е възможно, да се занимава с червени знамена за измами.

Примери за разнообразието от такива контроли включват:

- изискване на множество подписали сделки с висока стойност
- принуждаване на служителите да вземат почивка за определен период
- ограничаване на вещи, които могат да бъдат внесени в офис среда
- провеждане на случайни претърсвания на персонал

Където и да са въведени нови процедури за вътрешен контрол, те трябва да бъдат документирани ясно и просто, за да може да се идентифицира всяко отклонение. Вътрешният контрол трябва редовно да се преразглежда като част от процеса на управление на риска и да има непрекъснато подобряване на контрола в светлината на нови рискове, като нови пазари и технологии, промени в структурата или иновативни измамници.⁴³

⁴³ Financial Statement Fraud: Prevention and Detection – 2009, Стр. 210-217

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Измамите и злоупотребите в икономическата сфера водят до загуба на добавена стойност за икономическите субекти, което обуславя високата степен на значимост на механизмите за предотвратяването и разкриването им.

Проявлението им в стопанския живот е многообразно и съотносимо към различни ситуации, от обикновеното присвояване и материални злоупотреби, до измами свързани с финансови отчети, данъчни измами, измами и злоупотреби с обществени поръчки, както и измами и злоупотреби свързани с европейски фондове и програми.

Предотвратяването, откриването и отстраняването на нередностите и измамите е фундаментален елемент свързан с контрола и осигуряващ елиминирането на тези рискове при функциониране на дейностите.

Ефикасността на системите за вътрешен контрол, вътрешният и външният одит са от съществено значение за идентифициране на индикаторите за измама и предприемането на своевременни мерки както за разкриването на измамите, така и за превенцията им.

Индикаторите за нередности и измами са обект на прецизно анализиране и систематизиране с цел създаване на практики за своевременно диагностициране и отстраняване на нередностите и предотвратяване на измамите.

Повишена обществена чувствителност се проявява по отношение на корупцията и подкупите като проява на злоупотребата с обществена служба за лично облагодетелстване и към прозрачността при обществените поръчки.

Политиките и превенциите срещу измамите и злоупотребите включват както нормативно ниво – Регламенти, Закони, Наредби, Стандарти и др, така и институционално - изграждането на определени структури за превенция и борба с измамите и злоупотреби. При споделено управление на Структурните фондове, Република България отговаря на първо място за установяване на системи за управление и контрол, които са в съответствие с изискванията на Общността. Ключов елемент е системата за предотвратяването, откриването и отстраняването на нередности и измами, изградена в Управляващите органи, Междинните звена и Сертифициращия орган по всяка програма. Те носят първостепенната отговорност за предотвратяването на нередности и измами.

Основният механизъм за стесняване на възможностите за нередности и измами са добрите правила с точни и адекватни контроли по всяка програма, които служителите на Управляващите органи, Междинните звена и Сертифициращия орган трябва да

прилагат ефективно, за да се постигне желаният резултат – функционираща система за предотвратяване и разкриване на нередности и измами.

Всички служители трябва да са отлично запознати с индикаторите за измами и нередности, да познават процедурите за докладване на тези индикатори и когато се натъкнат на такива, стриктно да приложат процедурите.

Ръководствата на Управляващите органи, Междинните звена и Сертифициращият орган следва да обърнат особено внимание на правилното прилагане и разпространение по вътрешни канали на добри практики и унифициран подход при третиране на идентични индикатори за нередности и съмнения за измама.

Одитът е важен инструмент свързан с проверката и достоверното отразяване на състоянието на одитираните обекти. В процеса на одиторската проверка биха могли да се установят измами и злоупотреби, за които одиторът е длъжен да уведоми съответните компетентни органи.

Но основната роля при провеждането на политика на превенция и на борба и измамите е на ръководството на съответната структура, което трябва да осигури ефикасност и ефективност при извършването на ежедневната дейност.

Провеждането на политики и превенции срещу измами и злоупотреби е важен непрекъснат процес свързан с поддръжката на устойчивостта на отделните обекти и на икономиката като цяло. В този смисъл това определя непрестанната актуалност на проблемите в тази област. От направеното изследване и анализ на нередности, измами и злоупотреби в различни сфери и превенцията и борбата срещу тях, **могат да се направят следните изводи:**

- организациите на микро и макро ниво в икономическия живот не са застраховани от проявления в тях на измами, злоупотреби и корупция;
- в нормативната база са залегнали множество определения и изисквания за механизми и индикатори за възможни наличия на измами и злоупотреби, както и политики за превенцията им, които по преценка на ръководство, може да се прилагат;
- в тази посока, няма и никаква пречка от разработване, внедряване и приложение на редица възможности и варианти за борба и превенция срещу измамите и злоупотребите в т.ч. вътрешния контрол и одита;
- изследваните и анализирани възможности за измами и злоупотреби във финансовите отчети, обществените поръчки, средствата по европейски програми и фондове и ДДС не са единствените възможности за тях. Но поради ограниченото поле на изследване са посочени само тези, като съществуват още редица приложни полета за измами и злоупотреби, където липсва управленска отговорност, контрол и одит;
- управленската отговорност на всички нива, контрола и одита, може и трябва да се прилагат задължително и навсякъде, за да бъде успешна борбата и превенцията срещу тях

Използвана литература

1. Гайдаров, П., Данъчни престъпления, изд. “Нова звезда“, София, 2016г.;
2. Илиев, Пл. (2017) Контрол върху нередностите при използване средства на ЕС. Working Paper. Научен електронен архив на НБУ, София. (Unpublished)
3. Илиев Пл. Вътрешен контрол и одит за предотвратяване и разкриване на нередности и измами; стр. 398-407- издат. комплекс УНСС-**Колективна монография-Икономиката на Б-я и ЕС: Наука и бизнес**; ISBN 978-954-644-974-0, **Реферирано**,- София; 2017г.;
4. Илиев Пл.- Вътрешен одит и измами; Годишник Икономика и бизнес-2017 Департамент Икономика НБУ, Електронно изд. **Рецензирано- проф. Ив. Данева**;
5. Нончев, А., Антикоруption: Учебно помагало, изд. „Коалиция 2000“, София, 2003г.;
6. Павлова, М., Обществени поръчки – управление и контрол, Издателски комплекс УНСС, София, 2017;
7. Пашев, К., Коруptionта при данъчното облагане. Предизвикателства пред данъчната политика и администрация, изд. Център за изследване на демокрацията, София, 2005г.;
8. Решовски, Б., Учебно помагало – Измами с ДДС и техника на данъчния контрол;
9. Rezaee, Z., Riley, R., Financial Statement Fraud: Prevention and Detection – 2009;
10. Закон за вътрешния одит в публичния сектор
11. Закон за обществените поръчки;
12. Закон за финансовото управление и контрол
13. Наредба за администриране на нередности по Европейските структурни и инвестиционни фондове ПМС №173/13.07.2016г.;
14. Наредба за определяне на процедурите за администриране на нередности по фондове, инструменти и програми, съфинансиране от Европейския съюз (Загл.доп.-ДВ, бр.6 от 2012г);
15. Наредба №Н-2 от 30.06.2016г за реда и начина за осъществяване, координация и хармонизация на специфичните одитни дейности по фондове и програме на Европейския съюз;
16. Постановление 18 на МС от 04.02.2003 за създаване на Съвет за координация в борбата с правонарушенията, засягащи финансовите интереси на

Европейския съюз (Загл.изм. – ДВ, бр.90 от 2010 г., в сила от 16.11.2010г., бр.60 от 2012 г., в сила от 7.08.2012 г.)

17. Регламент 1303/2013 от 17.12.2013г на Европейския парламент и на Съветар <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/bg/TXT/?uri=celex%3A32013R1303> ;

18. „Насоки за държавите-членки относно годишния контролен доклад и одитното становище, представени от одитните органи, както и относно третирането на грешки, констатирани от одитните органи, с оглед на установяването и докладването на надежден общ остатъчен процент на грешките (програмен период 2014-2020)“, Изготвен от Комисията;

19. Национална стратегия за превенция и борба с нередностите и измамите, засягащи Финансовите интереси на ЕС за периода 2014-2020г.;

20. Стратегия за борба с измамите засягащи финансовите интереси на Европейските общности;

21. „Остатъчен процент на грешките (програмен период 2014-2020)“, Изготвен от Комисията;

22. COCOF 09/0003/00-BG Информационна бележка относно индикаторите за измами във връзка с ЕФРР, ЕСФ и КФ;

23. Donald R. Cressey, Other People's Money (Montclair.: Patterson Smith), 1973,стр.30

24. Индикатори за нередности и измами“ от ИА „Одит на средствата от Европейския съюз“, Министерство на финансите План за действие 2020;

25. <https://www.nap.bg/>

26. <https://www.minfin.bg/bg/280>;

27. https://ec.europa.eu/anti-fraud/home_bg

28. <http://balans.bg/382-7-1-1-stypki-pri-systavjane-na-finansov-otchet/>

29. <http://balans.bg/129-mos-240-otgovornost-na-oditora-otnosno-izmami-pri-odita-na-finansovi-otcheti/>

30. <https://bul.coin-group.com/detecting-financial-statement-fraud-28874>

31. <https://www.microfinance->

[bg.com/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8-%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B0%D0%BC%D0%B8-371.html](https://www.microfinance-bg.com/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8-%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B0%D0%BC%D0%B8-371.html)

32. <https://www.bcci.bg/>

33. <https://www.capital.bg/>

34. <https://kik-info.com/>
35. <https://www.banker.bg/>
36. <https://www.eufunds.bg/archive2018/archive/documents/1275913571.pdf>
37. <http://www.oecd.org/gov/ethics/48994520.pdf>
38. http://oldweb.ltu.bg/jmsd/files/articles/42/42-16_G_Stanev.pdf
39. <https://www.bg-ikonomika.com/2012/10/15-240.html>
40. <https://www.ides.bg/media/1258/03-2015-plamen-bozhinov.pdf>
41. <https://www.eufunds.bg/archive2018/archive/documents/1275913571.pdf>
42. <https://vuzf.bg/uploads/files/5753/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%20%D0%AF%D0%B2%D0%BE%D1%80%20%D0%91%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%B2.pdf>
43. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf
44. <https://www.issai.org/pronouncements/guid-5270-guideline-for-the-audit-of-corruption-prevention/>
45. <http://www.afcos.bg/bg/node/53>
46. https://eurlex.europa.eu/summary/chapter/fight_against_fraud.html?locale=bg&root_default=SUM_1_CODED%3D22
47. <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D1%83%D0%BF>
48. <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D0%B8%D1%8F>
49. https://europa.eu/european-union/about-eu/funding-grants_bg

1. Gaydarov, P., Danachni prestapleniya, izd. "Nova zvezda", Sofiya, 2016g.;
2. Iliev, Pl. (2017) Kontrol varhu nerednostite pri izpolzване sredstva na ES. Working Paper. Nauchen elektronen arhiv na NBU, Sofiya. (Unpublished)
3. Iliev Pl. Vatreashen kontrol i odit za predotvratyavane i razkrivane na nerednosti i izmami; str. 398-407- izdat. kompleks UNSS-Kolektivna monografiya-Ikonomikata na B-ya i ES: Nauka i biznes; ISBN 978-954-644-974-0, Referirano,- Sofiya; 2017g.;
4. Iliev Pl.- Vatreashen odit i izmami; Godishnik Ikonomika i biznes-2017 Departament Ikonomika NBU, Elektronno izd. Retsenzirano- prof. Iv. Daneva;
5. Nonchev, A., Antikoruptsiya: Uchebno pomagalo, izd. „Koalitsiya 2000“, Sofiya, 2003g.;
6. Pavlova, M., Obshtestveni porachki – upravlenie i kontrol, Izdatelski kompleks UNSS, Sofiya, 2017;
7. Pashev, K., Koruptsiyata pri danachnoto oblagane. Predizvikatelstva pred danachnata politika i administratsiya, izd. Tsentar za izsledvane na demokratsiyata, Sofiya, 2005g.;
8. Reshovski, B., Uchebno pomagalo – Izmami s DDS i tehnika na danachniya kontrol;
9. Rezaee, Z., Riley, R., Financial Statement Fraud: Prevention and Detection – 2009;
10. Zakon za vatreashniya odit v publichniya sektor
11. Zakon za obshtestvenite porachki;
12. Zakon za finansovoto upravlenie i kontrol
13. Naredba za administrirane na nerednosti po Evropeyskite strukturni i investitsionni fondove PMS №173/13.07.2016g.;
14. Naredba za opredelyane na protsedurite za administrirane na nerednosti po fondove, instrumenti i programi, safinansirane ot Evropeyskiya sayuz (Zagl.dop.-DV, br.6 ot 2012g);
15. Naredba №N-2 ot 30.06.2016g za reda i nachina za osashtestvyavane, koordinatsiya i harmonizatsiya na spetsifichnite oditni deynosti po fondove i programe na Evropeyskiya sayuz;
16. Postanovlenie 18 na MS ot 04.02.2003 za sazdavane na Savet za koordinatsiia v borbata s pravonarusheniyata, zasyagashti finansovite interesi na Evropeyskiya sayuz (Zagl.izm. – DV, br.90 ot 2010 g., v sila ot 16.11.2010g., br.60 ot 2012 g., v sila ot 7.08.2012 g.)
17. Reglament 1303/2013 ot 17.12.2013g na Evropeyskiya parlament i na Savetar <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/bg/TXT/?uri=celex%3A32013R1303> ;
18. „Nasoki za darzhavite-chlenki otnosno godishniya kontrolen doklad i oditnoto stanovishte, predstaveni ot oditnite organi, kakto i otnosno tretiraneto na greshki, konstatirani ot oditnite organi, s oglead na ustanovyavaneto i dokladvaneto na nadezhden obsht ostatachen protsent na greshkite (programen peroid 2014-2020)“, Izgotven ot Komisiyata;
19. Natsionalna strategiya za preventsiya i borba s nerednostite i izmamite, zasyagashti Finansovite interesi na ES za perioda 2014-2020g.;
20. Strategiya za borba s izmamite zasyagashti finansovite interesi na Evropeyskite obshtnosti;

21. „Ostatichen protsent na greshkite (programen peroid 2014-2020)“, Izgotven ot Komisiyata;
22. COCOF 09/0003/00-BG Informatsionna belezhka otnosno indikatorite za izmami vav vrazka s EFRR, ESF i KF;
23. Donald R. Cressey, Other People's Money (Montclair.: Patterson Smith), 1973, str.30
24. Indikatori za nerednosti i izmami“ ot IA „Odit na sredstvata ot Evropeyskiya sayuz“, Ministerstvo na finansite Plan za deystvie 2020;
25. <https://www.nap.bg/>
26. <https://www.minfin.bg/bg/280;>
27. https://ec.europa.eu/anti-fraud/home_bg
28. <http://balans.bg/382-7-1-1-stypki-pri-systavjane-na-finansov-otchet/>
29. <http://balans.bg/129-mos-240-otgovornost-na-oditora-otnosno-izmami-pri-odita-na-finansovi-otcheti/>
30. <https://bul.coin-group.com/detecting-financial-statement-fraud-28874>
31. <https://www.microfinance-bg.com/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8-%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B0%D0%BC%D0%B8-371.html>
32. <https://www.bcci.bg/>
33. <https://www.capital.bg/>
34. <https://kik-info.com/>
35. <https://www.banker.bg/>
36. <https://www.eufunds.bg/archive2018/archive/documents/1275913571.pdf>
37. <http://www.oecd.org/gov/ethics/48994520.pdf>
38. http://oldweb.ltu.bg/jmsd/files/articles/42/42-16_G_Stanev.pdf
39. <https://www.bg-ikonika.com/2012/10/15-240.html>
40. <https://www.ides.bg/media/1258/03-2015-plamen-bozhinov.pdf>
41. <https://www.eufunds.bg/archive2018/archive/documents/1275913571.pdf>
42. <https://vuzf.bg/uploads/files/5753/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%20%D0%AF%D0%B2%D0%BE%D1%80%20%D0%91%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%B2.pdf>
43. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf
44. <https://www.issai.org/pronouncements/guid-5270-guideline-for-the-audit-of-corruption-prevention/>
45. <http://www.afcos.bg/bg/node/53>

46.

https://eurlex.europa.eu/summary/chapter/fight_against_fraud.html?locale=bg&root_default=SUM_1_CODED%3D22

47. <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D1%83%D0%BF>

48.

<https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D0%B8%D1%8F>

49. https://europa.eu/european-union/about-eu/funding-grants_bg